

An aerial photograph of Rotterdam, Netherlands, taken at sunset. The city's skyline is visible, with numerous buildings and the Scheldt river winding through the urban landscape. A large, semi-transparent green rectangular area is superimposed over the upper portion of the image, serving as a background for the title text.

Velle vaart

**CULTUURPROFIEL
ROTTERDAM EN
REGIO**

oktober 2018

Gemeente Rotterdam

ROTTERDAM.
MAKE IT HAPPEN.

Ode

Volle vaart

In vogelvlucht over onze regio; steden en rivieren. Dijken, weides, groen en grijs, verschillende manieren van omgaan met het water. De stroom bepaalde ons vroeger; golven vormen ons later. Van de kust tot aan de kades, ieder eind een nieuw begin. De getijden zetten de lijnen uit; wij kleuren het hier in.

Beweging vormt de basis, waar men heengaat én vandaan komt. Deze streek is de optelsom van vertrek en aankomst. Van dorpse rust tot stadse chaos, tussen haven en natuur. Alle windstreken samen bouwen hier cultuur.

Met één stad, op twee oevers, als kloppend hart van dit gebied. Waar we samen morgen maken; wij schuwen schuren niet. Botsen om te groeien, struikelen om dóór te gaan. Van de grond af, tot de wolken, als de torens die er staan. Grote dromers, harde werkers die onbegaanbaar land ontginnen. Elk leeg canvas vruchtbare grond om gewoonweg te beginnen.

Wij maken iets van niets hier, met óf zonder hulp van hoger hand. In tijden van niet te geloven kloven; bruggen naar de overkant. Tussen generaties en geloven, wortels hier of daar, de... Keur aan kleuren schatten we niet altijd op waarde maar precies dát is waar de stad hier zó stevig op staat. De mengelmoes, de smeltkroes; de katalysator is de straat.

Tegen de stroom in, nieuwe geluiden, we zingen, dansen, musiceren. Verwoorden, schrijven, spreken, acteren en regisseren. Clubben, loungen, chillen, fotograferen en ontwerpen. Alles zelf, alles samen, steeds een stapje verder. Ondernemen, geven terug; de bodem voert de top aan. We schoppen niet maar lopen trappen. Festivallen en weer opstaan.

We zijn hier wat we willen zien, maken wat we missen. Ziet iedereen dat altijd?
 Nee. Er zijn obstakels, hindernissen. Het gat tussen subsidieën en alle nieuwe stemmen. De onwil of het onvermogen om onze verscheidenheid in te zetten.
 Het achterhaalde onderscheid tussen hoge cultuur en lage. Hier komen we enkel hoger met samenwerkingen tussen lagen.

Tussen bedrijfsleven en bedrijvigheid; centjes en ideeën. Vertrouwen in een frisse blik; geen angst om te delen. Tussen ervaring enerzijds, anderzijds puur praktisch. Van autonoom tot georganiseerd, aangeleerd of autodidactisch. Van achter het bureau tot op de hoek; nieuwe dwarsverbanden. Inclusief en gelijkwaardig; geen opgehaalde neuzen maar uitgestoken handen. Jongeren spreken de taal van vandaag, stelen de show, maken de scene. 't Wordt tijd dat hun achterban als voorhoede wordt gezien.

Artiesten hier zijn ondernemers; zij vormen het kloppend hart. Met erkenning en ondersteuning blijven ze behouden voor de stad. Visitekaartjes van de regio, ze omarmen brengt ons groei. Waar de creativiteit kan vloeien, blijft de boel in bloei. We kunnen grote instellingen uitdagen tot samenwerken, zo kunnen we tofs voor een ieder genereren. We kunnen kleinere kunstenaars wegwijs maken, ze beter faciliteren. We kunnen verschillen zien als kracht, dit stukje wereld ontwikkelen met volgende generaties. We kunnen leegstaand vastgoed volstoppen met bakken inspiratie.

Door trots te zijn op wat er goed gaat, door te erkennen wat beter kan. De kennis ligt voor het oprapen; iedere maker weet ervan. Door discussie niet te vrezen, werken we in wezen aan morgen. Door kunst een kans te blijven geven en verder in ons onderwijs te borgen. Door af en toe de degens te kruizen, de grens op te zoeken, de messen te slijpen. Door iets niet zomaar weg te wuiven of af te knallen, omdat wij het niet begrijpen.

Niemand tussen wal en schip; samen door in volle vaart. Met wederzijdse interesse zetten we ons hier steviger op de kaart. Van fier op dope tot groos op gers; laten we leren elkaars taal te spreken. Waar we beleid en beweging optellen, ontstaat méér moois om te delen.

Derek Otte, Stadsdichter Rotterdam 2017/2018

Inhoudsopgave

Inleiding

Beweging vormt
de basis, waar men
heengaat én
vandaan komt

8/9

Speerpunten in stad en regio

Grote dromers,
harde werkers
die onbegaanbaar
land ontginnen

24/25

Een schets van stad en regio

De stroom bepaalde
ons vroeger;
golven vormen
ons later

12/13

Kenmerken van kunst & cultuur

De mengelmoes,
de smeltkroes;
de katalysator
is de straat

32/33

**Ambities voor kunst
en cultuur**

Alles zelf, alles
samen, steeds
een stapje verder

40/41**Conclusies**

Niemand tussen
wal en schip;
samen door in
volle vaart

68/69**Hoe kunnen we elkaar
versterken?**

Van fier op dope
tot groos op gers;
laten we leren elkaars
taal te spreken

48/49**Verantwoording****72/73****Bijlage 1****74/75****Bijlage 2****76/77**

Inleiding

Beweging vormt de waar men heengaat

De minister van OCW wil in de landelijke culturele basisinfrastructuur meer rekening houden met de bevolkings-samenstelling, de identiteit en de verhalen uit de regio en met het lokale klimaat voor de makers en kunstenaars. Met Rotterdam als centrale van de regio en Dordrecht als centrum van de Drechtsteden geeft dit regioprofiel inzicht in het karakter, de uitdagingen en de kansen van stad en regio.

In haar beleidsbrief 'Cultuur in een open samenleving' van maart 2018 stelt de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) zich ten doel meer ruimte te bieden aan de diversiteit van verhalen, kunstuitingen en een nieuwe generatie makers. Op deze manier blijft het cultuurbeleid bij de tijd en het aanbod aantrekkelijk voor de hele bevolking. Om dit te realiseren bereidt het ministerie van OCW in overleg met steden en provincies de nieuwe cultuurplanperiode 2021-2024 voor.

Samenwerkende gemeenten en provincies zijn uitgenodigd om, zoveel mogelijk samen met het culturele veld, profielen op te stellen waarin zij hun gezamenlijke visie op kunst en cultuur in de regio beschrijven, evenals

- de uitdagingen die zij gezamenlijk zien en willen oppakken;
- de wijze waarop het rijksbeleid, lokaal beleid en regionale samenwerking kunnen bijdragen aan oplossingen voor deze uitdagingen;
- de wijze waarop een en ander bijdraagt aan het landelijke cultuurbeleid.

Met behulp van de profielen kan, aldus het ministerie van OCW, bij de samenstelling van de landelijke basisinfrastructuur beter rekening gehouden worden met de samenstelling en de behoefte van de bevolking, met de identiteit en verhalen uit de regio en met

Scene uit *Twoools* van
Scapinoballet

basis, én vandaan komt

het lokale klimaat voor de makers en kunstenaars in de verschillende disciplines. De regionale profielen kunnen ook gebruikt worden als basisdocument voor verdere afstemmingen en afspraken tussen Rijk en overige overheden.

Nadrukkelijk stelt het ministerie dat het bevorderen van de aansluiting van het rijksbeleid op de lokale en regionale contexten een groeiproces is. De profielen die in 2018 opgesteld worden zijn een eerste stap in dat proces. 'Een proces met veel ruimte voor eigen inbreng en maatwerk en waarbinnen alle geledingen en culturele instellingen in de verschillende disciplines, de gemeente(n) en provincie(s) samenwerken met als streefdoel een gedeeld en gedragen regionaal cultureel profiel', aldus het ministerie.

TOTSTANDKOMING REGIOPROFIEL

In de aanloop naar de totstandkoming van het voorliggende regioprofiel heeft Rotterdam samen met zeven grotere gemeenten in de zuidvleugel van Zuid-Holland, waaronder Den Haag, eind 2017 een verkenning uitgevoerd naar de culturele potentie van de regio. Uit de verkenning is de algemeen gedeelde opvatting naar voren gekomen dat de regio geen eenduidig profiel heeft. Het sterke punt van dit dichtbevolkte deel van het land is juist de verscheidenheid aan profielen van

de steden. Die bevinding heeft ook geleid tot de conclusie dat voor Den Haag en omliggende gemeenten en voor Rotterdam en regio afzonderlijke regioprofielen opgesteld dienden te worden: de twee steden en hun verzorgingsgebied hebben een te verschillend profiel. Het zuidelijk deel van de Randstad bestaat uit een groot aantal grotere gemeenten met een grote voorzieningendichtheid van basis tot top. Dit leidt tot een rijk en gevarieerd aanbod. Cultuureducatie en publieksbereik/-diversiteit zijn benoemd als thema's voor verdere verdieping en verkenning van mogelijke samenwerking, met daarnaast thema's als cultureel ondernemerschap, talentontwikkeling en collectiemobiliteit. Waar dat niet al gebeurt, worden de gesprekken over deze thema's de komende jaren gestart.

Met de uitkomsten van de verkenning in het achterhoofd is het voorliggende regioprofiel opgesteld. Hierin is Rotterdam de centrale speler, ook gezien haar verantwoordelijkheid (soms samen met het Rijk) voor een aantal beeldbepalende, (inter)nationale culturele instellingen, die voorzien in grootstedelijk aanbod voor de gehele regio. Daarnaast is Dordrecht als centrale stad voor de Drechtsteden een eigen plaats toegekend. Ten slotte komen in dit regioprofiel het specifieke karakter, de uitdagingen en de kansen van de regio als geheel aan de orde.

Veel ruimte voor eigen inbreng en maatwerk waarbinnen alle geledingen en culturele instellingen in de verschillende disciplines samenwerken met als streefdoel een gedeeld en gedragen regionaal cultureel profiel

In Rotterdam is in 2017 in opdracht van de gemeente een advies uitgebracht over de vraag hoe de stad zich internationaal beter kan positioneren als culturele hotspot. De International Advisory Board (IABx on Culture), een commissie van internationale experts op het gebied van kunst en cultuur, toerisme, in relatie tot stedelijke ontwikkeling onder voorzitterschap van Jan Peter Balkenende, heeft het IABx-advies in samenwerking met de culturele sector opgesteld. Het college heeft het advies overgenomen en een regiegroep ingesteld om de implementatie hiervan te bewaken. Ook is samen met het Directeurenoverleg van de Rotterdamse culturele instellingen in 2017 een werkconferentie georganiseerd met als doel visievorming voor het cultuurbeleid op de middellange en lange termijn.

Dit resulteerde onder andere in een aanbod aan de stad van het Directeurenoverleg dat is gepubliceerd in het visiedocument 'Cultuur draagt de stad in transitie'. En tot slot heeft de RRKC het advies "Durf te kiezen" aan de nieuwe coalitie uitgebracht, wat eveneens heeft bijgedragen aan de visievorming en onze ambities.

Al deze documenten zijn van grote waarde geweest bij het opstellen van het regioprofiel. Daarnaast hebben we gesprekken gevoerd met de BIS-instellingen, ongesubsidieerde makers, de gemeente Dordrecht, de gemeente Schiedam en de provincie Zuid-Holland. In samenwerking met de agendacommissie van het Directeurenoverleg hebben we sessies georganiseerd over de thema's cultuureducatie en -participatie, talentontwikkeling, internationalisering, nieuwe makers en nieuw publiek, leefomgeving en programmering van de stad. In totaal hebben meer dan zeventig vertegenwoordigers uit de culturele sector aan de gesprekken deelgenomen. Adviesbureau LAGroup heeft aanvullend onderzoek verricht naar het Rotterdamse ecosysteem en de samenwerkingsrelaties in stad en regio. Daartoe is onder meer een enquête gehouden onder de structureel gesubsidieerde culturele instellingen en festivals. De resultaten daarvan zijn verwerkt in de tekst.

Kansen voor samenwerking in de regio zijn:

- verdere samenwerking op een aantal inhoudelijke thema's;
- aandacht voor samenwerking tussen de onderwijsinstellingen en de regio;
- aandacht voor de regelgeving binnen de regio die belemmerend kan werken voor cultuurdeelname.

LEESWIJZER

In het voorliggende stuk geven we eerst een algemeen beeld van de regio en beschrijven we het karakter van de twee steden Dordrecht en Rotterdam, hun geschiedenis, bevolking en hun culturele ecosysteem. Vervolgens schetsen we de uitdagingen voor Rotterdam en regio en onze ambities op het gebied van kunst en cultuur. In het laatste deel van dit stuk beschrijven we aan de hand van de vijf hiervoor genoemde thema's hoe stad, regio en Rijk elkaar kunnen versterken in het realiseren van hun ambities. We sluiten af met onze vragen aan het Rijk.

Street art ontworpen door
Daan Botlek op de Schiedamse Vest

Een schets van stad en regio

De stroom bepaalde gelven vormen ons l

Water is wat de dichtbevolkte, diverse en dynamische regio rond Rotterdam en Dordrecht kenmerkt. De regio heeft een grote rijkdom aan cultureel aanbod en voorzieningen. Van basis tot top: alle disciplines en thema's zijn in het gebied te vinden.

Van bovenaf gezien vormen Rotterdam en haar omliggende gemeenten een verstedelijkt gebied dat zich uitstrekt van Dordrecht aan de oostkant tot Hoek van Holland aan de westkant. Daartussen bevindt zich een rivieren-gebied en ten noorden en zuiden van het stedelijke lint liggen polders met een rijke geschiedenis.

Deze regio is een wereldwijd uniek gebied, waar grote rivieren bij elkaar komen in een dynamische agglomeratie. Een gebied met een grote verscheidenheid in landschap, natuur en cultuur. Een gebied dat een rijkdom aan oude en nieuwe bedrijvigheid bezit, van scheepsbouw en molens tot petrochemische industrie en voedseltechnologie. Een gebied waar zo'n twee miljoen mensen wonen, werken en recreëren. Een gebied dat aantrekkelijk is voor toeristen door de combinatie van heden, verleden en toekomst. Maar de regio is meer dan dat. Achter dit lint van verstedelijking en bedrijvigheid liggen de oorspronkelijke, groene gebieden: de Zuid-Hollandse eilanden aan de zuidkant van het water en de polders aan de noord- en oostkant van

In de restanten van de ooit grootste havenopslagloodsen ter wereld bevindt zich nu een lokale culinaire broedplaats

ons vroeger; ater

Water is de verbindende factor voor Rotterdam en de regio

de stedelijke bebouwing. Zij vormen het landschappelijk erfgoed voor de inwoners van de regio.

Het water heeft ervoor gezorgd dat de regio zich heeft ontwikkeld tot een gebied met een sterke internationale oriëntatie en een internationale bevolking. Dankzij haar diversiteit is de regio innovatief en een proeftuin voor nieuwe ontwikkelingen. Anderzijds heeft zij daardoor echter ook te maken met een relatief grote groep kansarmen en de noodzaak daarop in te spelen met aanbod en voorzieningen, die hen de benodigde ondersteuning en ontwikkelingsmogelijkheden bieden.

Rotterdam en regio hebben een grote rijkdom aan cultureel aanbod en voorzieningen. Van basis tot top: alle disciplines en thema's zijn in het gebied te vinden. Wij schetsen ze in dit hoofdstuk op hoofdlijnen.

DORDRECHT

Dordrecht is de meest oostelijke grote stad van de regio, op het kruispunt van Merwede, Noord en Oude Maas. Begin 2018 had zij ruim 118.000 inwoners. Ze is de centrumgemeente van de Drechtsteden (Alblasserdam, Hendrik Ido Ambacht, Papendrecht, Sliedrecht, Hardinxveld-Giessendam en Zwijndrecht). In totaal tellen de Drechtsteden ongeveer 288.000 inwoners.

Dordrecht heeft een roemrijk verleden. Het is de oudste stad van het graafschap Holland met stadsrechten sinds 1220; een feit dat in 2020 groots gevierd zal worden. In de zestiende en zeventiende eeuw was de stad een belangrijke speler op bestuurlijk en religieus gebied. Zo werd er de basis gelegd voor een onafhankelijk Nederland. En het was ook in Dordrecht dat in 1618 – 1619, precies 400 jaar geleden, besloten werd tot één Statenvertaling van de Bijbel, waarmee de standaardtaal Nederlands een feit werd. Het vierhonderdjarig jubileum van deze zogenaamde Dordtse Synode wordt de komende tijd met tal van (inter-)nationale en lokale activiteiten herdacht.

Door de eeuwen heen was Dordrecht een plek waar kunstenaars woonden en werkten. Dit roemrijke verleden levert nu een historische stad op met bijna 900 rijksmonumenten, 1.100 gemeentelijke monumenten en enkele musea die het oude en nieuwe Dordrecht in beeld, geluid, gebruiksvoorwerpen en beeldende kunst belichten.

_Watertaxi naar het
SS Rotterdam

_Groothoofd in Dordrecht

Het cultureel erfgoed trekt ook veel bezoekers van buiten de stad

**_Dordrecht ligt op het kruispunt van de Merwede,
de Noord en de Oude Maas**

Met een stevig cultuuraanbod in de basis (bibliotheek, cultuureducatie en –participatie, film, culturele evenementen) en diverse organisaties die actief zijn in de keten (Kunstmin, Dordrechts Museum, Bachfestival, Muziektheater Hollands Diep, Poppodium Bibelot, DordtYart) heeft Dordrecht een belangrijke rol als centrum van het oostelijk gebied van de regio. Het Dordrechts Museum, het Nationaal Onderwijsmuseum en het cultureel erfgoed in de stad trekken bovendien ook veel bezoekers van buiten de stad en de regio.

Naast ongeveer twintig structureel gesubsidieerde culturele organisaties kent Dordrecht op cultureel gebied zo'n dertig culturele amateurorganisaties en verschillende particuliere commerciële aanbieders van cultureel aanbod die met elkaar het culturele ecosysteem van de stad vormen. Tussen deze partijen wordt samengewerkt op het gebied van publiciteit, kennisdeling en ondersteuning. Ook bij de organisatie van evenementen worden regelmatig de handen ineengeslagen, zoals bij viering van mijlpalen als de Dordtse Synode, 800 jaar stadsrechten en 600 jaar Biesbosch. Bij toekenning van subsidie aan evenementen is samenwerking een van de toetsingscriteria.

Met name de professionele organisaties in Dordrecht hebben samenwerkingsrelaties met Rotterdamse partners. Een voorbeeld hiervan is Schouwburg

Kunstmin, die bij producties samenwerkt met Theater Rotterdam, Maas Theater en Dans en de Rotterdamse kunstvakopleidingen.

ROTTERDAM

Met ruim 640.000 inwoners (begin 2018) is Rotterdam verreweg de grootste gemeente in het gebied en daarmee het kloppend hart van de hele regio. Het is de stad waar alles kan. Rotterdam verandert voortdurend en is nooit af. De stad is jong en ongepolijst. Rotterdam is de stad van creativiteit, contrast en eigenzinnigheid. Met haar internationale oriëntatie, een superdiverse, relatief jonge bevolking, meer dan 170 nationaliteiten en grenzeloze vernieuwingsdrang is de Maasstad het laboratorium voor de toekomst. Zoals de Amerikaanse journalist A.J. Liebling in 1952 al schreef in een boek over Chicago: daadkracht en de sterke ambitie om vooruit te willen, is een typisch kenmerk van *second-cities*.

Dat vindt zijn weerslag in de culturele en creatieve sector. Rotterdam subsidieert in het kader van het Cultuurplan 2017-2020 een kleine negentig culturele organisaties. De meeste hiervan behoren tot de ketenvoorzieningen (43), de overige zijn gelijk verdeeld over top en basis. Ongeveer 25 procent van de meerjarig gesubsidieerde organisaties is nieuw in het Cultuurplan en bestaat uit een nieuwe generatie makers die een nieuw publiek bedienen.

_Operadagen

_Spoken word

_Dakendagen

Daarnaast kent de culturele en creatieve sector nog een groot niet-gesubsidieerd of op projectbasis gesubsidieerd segment, zoals de creatieve industrie, de dancescene en particuliere aanbieders van cursussen. De omzet en spin-off van de culturele en creatieve sector, onder andere in de vorm van werkgelegenheid in en buiten de sector zelf, reikt dan ook veel verder dan de gemeentelijke invloedssfeer.

Festivals vormen een belangrijk deel van het Rotterdamse culturele aanbod. De Stichting Rotterdam Festivals ondersteunt een groot aantal eenmalige en meerjarige festivals. Dertien daarvan zijn opgenomen in het Cultuurplan 2017-2020 en zijn op die manier verzekerd van een meerjarige bijdrage, zoals het Architectuur FilmFestival, Circusstad Festival, Rotterdam Philharmonic Gergiev Festival, Operadagen Rotterdam, Rotterdam Unlimited en Motel Mozaïque. Elf festivals behoren tot de top-, zevenentwintig tot de keten- en vierentwintig tot de basisvoorzieningen. Rotterdam heeft zich met het

actieve festival- en evenementenbeleid de afgelopen jaren nationaal en internationaal sterk geprofileerd als culturele festival- en evenementenstad.

Ruim 90 Rotterdamse amateurverenigingen ontvangen een jaarlijkse bijdrage voor hun artistieke ontwikkeling. Daarnaast is in de stad nog een groot aantal organisaties actief dat activiteiten aanbiedt voor actieve beoefening van kunst en cultuur in de vrije tijd. Het gaat hier deels om stichtingen, deels om verenigingen en deels om commercieel aanbod. Veel van deze activiteiten hebben plaats in een van de veertien gebieden van Rotterdam. Kunst en cultuur in de gebieden krijgt ook vorm via incidentele subsidies aan een groot scala aan projecten en culturele festivals. Programmering in de gebieden vindt plaats in de lokale cultuurcentra, in de Huizen van de Wijk en steeds vaker ook op andere binnen- en buitenlocaties in de gebieden.

In Rotterdam zijn acht kunstvakopleidingen gevestigd op verschillende onderwijsniveaus: postdoctoraal (Piet Zwart Institute), hbo (Codarts, Willem de Kooning Academie), mbo (Grafisch Lyceum, Albeda Danscollege, Albeda MBO Theaterschool) en vooropleidingen (Havo/vwo voor Muziek en Dans bij Codarts, Theater-mavo/havo/vwo bij Hofplein Rotterdam). Ook zijn er enkele niet-geaccrediteerde opleidingen, zoals Zangschool Rotterdam en Theater Babel. In het unieke RASL (Rotterdam Arts and Science Lab) werken Codarts en Willem de Kooning Academie nauw samen met de Erasmus Universiteit Rotterdam.

De Rotterdamse culturele instellingen trokken in 2017 gezamenlijk bijna 4,2 miljoen bezoeken. De festivals die daarin niet meegenomen zijn trokken nog eens 1,3 miljoen bezoeken en de Bibliotheek Rotterdam 2,3 miljoen. Van het totale bezoek aan de Rotterdamse culturele instellingen is ruim zestien procent afkomstig uit de regio Rotterdam. Bij de Bibliotheek Rotterdam is dat elf procent en bij de festivals eenentwintig procent. Daarmee voorziet Rotterdam ook in een deel van het aanbod voor de omliggende gemeenten.

Een kwart van de Rotterdamse culturele instellingen en festivals werkt samen met culturele organisaties in de regio. Van deze samenwerkingsverbanden is 55 procent structureel en 45 procent projectmatig. De samenwerkingen liggen vooral op het gebied van presentatie, productie, talentontwikkeling en cultuureducatie. De resultaten dragen bij aan kennisontwikkeling en -deling, het vergroten van het publieksbereik en de zichtbaarheid en ontwikkeling van talent.

Voor verdere cijfermatige informatie over de Rotterdamse culturele sector verwijzen we naar de bijlage *Ecosysteem*

Een smeltkroes met een enorme rijkdom aan culturen, cultuuruitingen en talenten

stedelijke cultuurregio Rotterdam en de bijlage Cultuurverkenning Rotterdam 2017.

Anders dan in de omliggende gemeenten richt Rotterdam zich vooral op het hedendaagse erfgoed. Museum Rotterdam vertelt dan wel het verhaal van de stad in de context van het verleden, maar focust daarbij vooral op het heden en de toekomst. De manier waarop de hedendaagse stad haar diversiteit, internationale oriëntatie en innovatieve karakter koestert, staat daarbij centraal. Het zijn dan ook geen tradities, rituelen en zeventiende-eeuwse monumenten die op de stedelijke, nationale en werelderfgoedlijsten staan, maar de Giovanni van Bronckhorst Foundation ('Echt Rotterdams Erfgoed 00043'), Dr. Mau de Sambalman ('Echt Rotterdams Erfgoed 00004'), Rotterdam Unlimited/ Zomercarnaval (Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed Nederland) en de Van Nellefabriek (Werelderfgoedlijst).

Rotterdam en Dordrecht hebben elkaar de afgelopen periode in een aantal opzichten gevonden. De geografische nabijheid en de verbinding over het water hebben daaraan bijgedragen maar ook inhoudelijk is er veel wat de steden bindt. Zo is er het concrete plan om in 2021 gezamenlijk een evenement te organiseren rond de herdenking van de St. Elisabethsvloed, waarvan de ontwikkeling van een blijvende kunststroute langs de rivieren een belangrijk onderdeel is.

DYNAMISCHE DELTA

Water is de verbindende factor voor Rotterdam en regio en bepaalt de identiteit van het gebied. Rotterdam en de overige regiogemeenten zijn zich constant bewust van de noodzaak om te leven met de kansen en bedreigingen

_Maeslandkering

_Bedrijfsactiviteiten aan de tweede maasvlakte

_Kinderdijk een belangrijke trekpleister voor de regio

van het water. We hebben het water nodig voor onze economie, maar we realiseren ons ook in toenemende mate dat de gevolgen van klimaatverandering voor onze regio zeer ingrijpend kunnen zijn en voorzorgsmaatregelen vragen.

Het laagste punt van Nederland bevindt zich in de Zuidplaspolder in de noordoosthoek van de regio. De polder ligt bijna 7 meter onder NAP. Dat maakt het hele gebied kwetsbaar voor overstromingen. In 2021 is het 600 jaar geleden dat de Sint-Elisabethsvloed het westen van Nederland teisterde. Deze grote watersnoodramp veroorzaakte dijkdoorbraken en overstromingen in de graafschappen Holland en Zeeland (tot diep in het huidige Noord-Brabant), eiste duizenden levens en had grote invloed op het ontstaan van de Biesbosch zoals we die nu kennen. Enkele eeuwen later zette de watersnoodramp van 1953 opnieuw grote delen van Zuid-Holland onder water.

_RDM Makerspace

Samenwerken aan nieuwe kennis en duurzame innovaties

Dit was aanleiding voor de ontwikkeling van de wereldberoemde Deltawerken. In onze regio werden onder andere de Haringvlietdam, de stormvloedkering bij Krimpen aan den IJssel en de stormvloedkeringen bij Rozenburg en Hoek van Holland gebouwd; schitterende vormen van hedendaags erfgoed en prachtige voorbeelden van moderne architectuur en innovatief ontwerpen. Vanzelfsprekend zijn sporen van deze verbintenis met het water ook in andere vormen te zien in de regio. Tussen de verstedelijkte gebieden zetten rivierlandschappen, dijken en molens de toon. Met Kinderdijk voorop zijn ze belangrijke trekpleisters voor (inter) nationale toeristen en recreanten uit de steden in de regio.

→ Niet alleen het erfgoed is een trekpleister. Ook de haven met het industriële complex eromheen. Dat is waar de regio groot mee geworden is. De haven met al haar bedrijvigheid is nog altijd de grootste verbindende factor in Rotterdam en regio. Ze is het kapitaal van de stad en heeft het karakter van het gebied en de bewoners medebepaald. Intussen is de haven letterlijk de stedelijke omgeving ontgroeid. De oorspronkelijke havens in Rotterdam, Schiedam en Vlaardingen liggen inmiddels merendeels buiten de stedelijke gebieden, op de Eerste en Tweede Maasvlakte. De schepen worden steeds groter en de bijbehorende bedrijfsactiviteit is niet alleen navenant in omvang toegenomen maar ook veranderd. Stuk- en bulkgoed hebben plaatsgemaakt voor containers en olie. Dat past niet meer in de

relatieve kleinschaligheid van de stad. Om te kunnen concurreren met de ontwikkelingen op wereldschaal is voortdurende vernieuwing en aanpassing in de haven noodzakelijk. Rotterdam en haar omgeving zijn daar goed in. Mede dankzij oplossingen die in de creatieve industrie ontwikkeld worden, slaagt de Rotterdamse haven er nog altijd in koploper te blijven, zowel in omvang, als in innovatief vermogen. En hoewel Delft niet behoort tot het gebied dat we in dit regioprofiel beschrijven, kan de belangrijke samenwerking met de TU Delft in dat licht niet onbenoemd blijven. Een band die overigens ook geografisch gevormd is door de Schie die Delft met Delfshaven verbindt, de haven die het vertrekpunt vormde voor de Pilgrim Fathers.

De langzame verschuiving van de haven naar buiten het stedelijk gebied,

heeft gevolgen voor de inrichting van de stad. Rotterdam kiest ervoor ook daar haar innovatieve kracht in te zetten. Waar eens havenbedrijvigheid te vinden was, komen woningen die gebruik maken van de aanwezigheid van het water, duurzame energie en milieuvriendelijke bouwmethoden. Ook komt ruimte vrij voor nieuwe innovatieve vormen van bedrijvigheid. Deze zijn soms erfgoed gerelateerd, zoals restauratiehavens voor historische schepen. Soms ook zijn ze gerelateerd aan cultuur, creatieve industrie of andere vormen van maakindustrie die aantrekkelijk zijn voor bewoners en bezoekers, zoals rond Rijn- en Maashaven, in het MerweVierhavensgebied en op de RDM-Campus. En soms zijn ze bijna ondenkbaar. Want wie had ooit gedacht dat Rotterdam letterlijk de thuishaven zou worden van de eerste drijvende boerderij ter wereld?

_Rijkdom aan culturen en talenten

RIJKE MIGRATIEGESCHIEDENIS

Migratie zit in het DNA van veel havensteden; Rotterdam is daarin geen uitzondering. In de negentiende eeuw breidde de Rotterdamse haven zich snel uit. Als gevolg daarvan trokken veel boeren en middenstanders uit Zeeland, Noord-Brabant, België en Duitsland naar de stad om er in de haven aan de slag te gaan. De grotere kans op betere leefomstandigheden lokte hen.

De aanwezigheid van een grote Chinese gemeenschap in Rotterdam heeft ook te maken met de haven. Een grote havenstaking in 1911 bracht de eerste Chinese zeelui naar Rotterdam. Ze waren geworven in Londen en werden na de door hun inzet mislukte staking aangenomen. In de jaren erna groeide het aantal Chinese Rotterdammers sterk en werd Katendrecht het Chinatown van de stad. De regio Rotterdam kent nog altijd de grootste Chinese gemeenschap van Nederland.

In de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw vestigden grote hoeveelheden gastarbeiders zich in de stad, waardoor Rotterdam tegenwoordig nog altijd een grote Turkse en Marokkaanse gemeenschap heeft. Zij kwamen hier om te werken in de haven en de industrie, herenigden zich met hun gezin en vormen inmiddels een belangrijk deel van de bevolking van stad en regio. Hetzelfde geldt overigens voor geïmigreerde Kaapverdiërs: velen van hen ontvluchtten vanaf de jaren vijftig de armoede en de dienstplicht op hun eilanden en gingen op Nederlandse schepen en in Rotterdam aan het werk. Sinds de jaren zestig woont de grootste groep Kaapverdianen in Rotterdam en omliggende gemeenten.

Ook bewoners uit de voormalige Nederlandse kolonies – Suriname, de Antillen en Indonesië – vonden sinds 1945 om verschillende redenen hun weg naar Rotterdam. En in de jaren negentig kwamen daar de vluchtelingen uit verschillende landen bij. In geen andere Nederlandse regio wonen momenteel zoveel ex-Joegoslaven als in de Maasstad.

Maar mensen trokken niet alleen naar Rotterdam om zich in de regio of elders in het land te vestigen. Rotterdam speelde ook een grote rol in de migratie van Europa naar onder meer de Verenigde Staten. In 1620 waren het de eerdergenoemde Pilgrim Fathers die in Delfshaven begonnen aan hun overtocht over de Atlantische Oceaan, in de negentiende en twintigste eeuw was de Wilhelminakade het startpunt van een reis van velen die hoopten elders een nieuw, beter leven te beginnen.

Honderdduizenden emigranten gingen in de haven van Rotterdam aan boord om uit te zwermen over Canada, de Verenigde Staten, Australië, Nieuw-Zeeland en andere continenten.

Rotterdam is door dit alles van oudsher een smeltkroes van culturen. Dat heeft de stad en de regio mede gemaakt tot wat ze nu zijn: ondernemend, dynamisch en internationaal.

_Kunstwerk Alex da Silva, Slavernijmonument Clave (2013)

_Rotterdam Unlimited is ontstaan uit het Dunya Festival en het Zomercarnaval

JONG, LAAGOPGELEID EN SUPERDIVERS

In 2030 heeft naar verwachting 60 procent van de Rotterdammers een migratieachtergrond, maar nu al is Rotterdam een *majority-minority-stad*. Niet langer bestaat de meerderheid van de inwoners uit één bevolkingsgroep. Meer dan de helft van de Rotterdamse bevolking bestaat uit een brede waaier van minderheden en een groot deel van hen is inmiddels in de stad geboren en getogen. Zestig procent van de inwoners van Rotterdam is jonger dan 45 jaar. En hoewel de regio ontegenzeggelijk te maken krijgt met vergrijzing, blijft Rotterdam een relatief jonge stad.

Rotterdam is ook *superdivers*. De diversiteit in de stad wordt niet alleen meer bepaald door de verschillende etnische bevolkingsgroepen; ook binnen deze groepen zelf zijn grote onderlinge verschillen waarneembaar, bijvoorbeeld op het gebied van leefstijl, opleidingsniveau, beleving van religie, gezondheid en werkervaring. Zo ontstaat 'diversiteit binnen diversiteit'. De smeltkroes die Rotterdam door haar rijke migratiegeschiedenis is geworden, krijgt daardoor nog een extra dimensie: een enorme rijkdom aan culturen, cultuuruitingen en talenten die zich ook op hun beurt weer mengen. Het is deze rijkdom die superdiverse steden toleranter, creatiever, innovatiever en daarmee toekomstbestendiger maakt.

De demografische rijkdom van Rotterdam heeft ook een keerzijde. Gebieden met vergelijkbare kenmerken (veel etnische minderheden, een historie als havenstad, geen lange geschiedenis als universiteitsstad) hebben over het algemeen een gemiddeld opleidings- en inkomensniveau dat relatief achterblijft bij dat van andere steden. Rotterdam staat van oudsher bekend als arbeidersstad, de stad van de opgestroopte muren. In vergelijking met

Van underdog naar hippe woonplaats en reisbestemming: Rotterdam zag afgelopen jaren een enorme groei in populariteit

andere grote Nederlandse steden heeft de stad nog altijd een relatief groot aantal inwoners met een laag opleidingsniveau.

Maar inmiddels trekt de stad haar been bij. Sinds enkele jaren stijgt het opleidingsniveau. In 2017 vormden mensen met een hoog opleidingsniveau voor het eerst de grootste groep binnen de stedelijke beroepsbevolking. In totaal waren 116.000 mensen hoogopgeleid, direct gevolgd door de groep middelbaar opgeleiden met 115.000 personen (bron: EVR 2018). Wat opleidings- en inkomensniveau is Rotterdam dus goed op weg een stad te worden met een evenwichtige bevolkingssamenstelling. En nu al is te zien dat dit op zijn beurt een wisselwerking heeft met het voorzieningenniveau en de aantrekkelijkheid van stad en regio als vestigingsplaats voor bewoners en bedrijven en reisbestemming voor bezoekers.

GESLAAGD

116.000

hbo en wo

115.000

mbo

Rotterdam is goed op weg een stad te worden met een evenwichtige bevolkingssamenstelling

ROTTERDAM-ZUID

→ Alles wat Rotterdam kenmerkt, komt samen in Rotterdam-Zuid; de veelkleurigheid, de superdiversiteit, de energie, maar ook de spanningen tussen bevolkingsgroepen, de hoge werkloosheid en het relatief lage opleidingsniveau. De sociaaleconomische problematiek van Rotterdam-Zuid is in omvang en intensiteit ongekend voor Nederland. Samen met het Rijk en een groot aantal andere partijen werkt Rotterdam daarom aan een gezonde toekomst voor Zuid. Het Nationaal Programma Rotterdam-Zuid (NPRZ) moet ervoor zorgen dat opleidingsniveau, arbeidsparticipatie en woonkwaliteit binnen twintig jaar stijgen naar het gemiddelde van de vier grote steden in Nederland.

Ook cultuur zetten we in voor de versterking van Zuid. De doelstelling is dat het culturele voorzieningenniveau en de cultuurdeelname op Zuid in 2030 op het

niveau van de rest van de stad ligt.

De ontwikkeling van een beeldbepalende culturele hotspot onder de werktitel Nationaal CultuurWetenschappelijk Instituut (NCWI) moet de katalysator hiervan worden. Inspiratiebronnen daarvoor zijn onder andere SESC Pompéa in São Paulo en het Centre Pompidou in Parijs.

Via twee hoofdlijnen werken we de komende jaren toe naar een situatie waarin cultuur een vanzelfsprekend onderdeel is van de doelstellingen van het NPRZ:

1. Versterken van de culturele programmering en het lokale makersklimaat (bottom-up) met als doel meer cultuurparticipatie, een aantrekkelijker woon- en leefklimaat en meer bezoeken van elders uit de stad en uit de regio;
2. Ontwikkelen van een groot cultureel evenement op Zuid.

Bouwkeet, een werkplaats in de wijk Bospolder

Een openbare werkplaats voor iedereen uit de buurt

Het NCWI zal daar als een logische stap uit volgen. De programmering die het meest aansluit bij de belangstelling en voorkeuren van de bewoners van Zuid, kan vervolgens een plek krijgen in deze nieuwe culturele hotspot. In het kader van de regiodeal vraagt Rotterdam cofinanciering van het Rijk voor deze plannen voor in totaal € 2 miljoen.

HET NIEUWE VERHAAL VAN STAD EN REGIO

De rijke geschiedenis van Rotterdam – migratie, havenstad, bombardement – is bepalend geweest voor wat Rotterdam nu is. De dynamiek in de stad, de continu gevoelde noodzaak te vernieuwen en na het bombardement in 1940 zelfs de grote opgave opnieuw te beginnen, zorgen ervoor dat de stad telkens weer nadenkt over het nieuwe narratief dat past bij de nieuwe ontwikkelingen.

Van de underdog naar hippe woonplaats en reisbestemming: Rotterdam zag afgelopen jaren een enorme groei in populariteit. Internationale media schreven lovend over de iconen, de vernieuwingsdrift en het cultuuraanbod van de stad. Het leidde onder meer tot een forse toename van binnen- en buitenlands toerisme. Bovendien vestigde een recordaantal (buitenlandse) bedrijven zich in Rotterdam en komt een groeiende groep hoger opgeleiden naar de stad om er te studeren, te wonen en te werken.

Het nieuwe imago van Rotterdam, de superdiverse bevolkingssamenstelling en de transitie die de stad doormaakt, spelen een grote rol in de zoektocht naar het nieuwe stedelijk narratief. Hoe lang kan Rotterdam nog een arbeidersstad genoemd worden, nu zij steeds meer hoger opgeleiden aantrekt? Welke rol speelt de haven nog in de identiteit

**Welke rol speelt
de haven nog in
de identiteit?**

_De overslag in de Maashaven (1908)

_De tewaterlating van het stoomschip Colytto bij de Rotterdamsche Droogdok Maatschappij (1926)

van Rotterdam, als de havenbedrijvigheid steeds meer naar de buitenkant van de stad opschuift? En hoe kunnen we de verscheidenheid van de bevolking vangen in één gezamenlijk verhaal dat geen enkele Rotterdammer uitsluit? Duidelijk is dat het nieuwe narratief in ieder geval te vinden zal zijn in het DNA van Rotterdam: de stad die zich kenmerkt door het internationale, het ondernemende en het ongepolijste.

Speerpunten in stad en regio

Grote dromers, hard die onbegaanbaar la

Rotterdam en regio staan de komende voor drie belangrijke transitie: sociale transitie, energietransitie en economische transitie. Kansengelijkheid voor iedereen, schone energie voor een schone toekomst en een stevige economische groei zijn de ambities voor de komende jaren.

e werkers nd ontginnen

Rotterdam wordt nog vaak getypeerd als havenstad, hoewel stad en regio qua arbeidsmarkt veel meer te bieden hebben dan alleen het werk in de haven en aanverwante bedrijvigheid. Vooral in de ICT-, techniek- en creatieve sector groeit de werkgelegenheid hard. Het midden- en klein bedrijf – bedrijven met minder dan 200 medewerkers – is daarbij een belangrijke banenmotor. Zo'n twee derde van de vacatures voor hoger opgeleiden komt uit deze bedrijven. Daarnaast doet Rotterdam er alles aan om over te brengen dat zij een aantrekkelijke stad is om in te wonen en werken, met voldoende werkgelegenheid, gevarieerd woningaanbod en een veelzijdig en kwalitatief hoogwaardig voorzieningenniveau. De eerste resultaten hiervan worden inmiddels zichtbaar: er is een onmiskenbare trek vanuit andere regio's naar Rotterdam en omliggende gemeenten.

SOCIALE TRANSITIE

Helaas kent de arbeidsmarkt in de regio wel spanning tussen vraag en aanbod. Het zijn vooral jongeren onder de 25 jaar, lager tot middelbaar opgeleiden en mensen met een migratieachtergrond die oververtegenwoordigd zijn in de werkloosheidscijfers. Bijna een op de vijf van hen zat eind 2016 zonder betaald werk. En hoewel het percentage werklozen in de regio sneller daalt dan landelijk, is de werkloosheid nog steeds hoger dan gemiddeld in Nederland. Ontwikkelingen als automatisering en robotisering zorgen intussen voor grote veranderingen op de arbeidsmarkt. Er

**De bijdrage van de
creatieve industrie
aan de Rotterdamse
en regionale economie
groeit sterk**

ontstaan weliswaar nieuwe beroepen en banen, maar tegelijkertijd verdwijnt bestaand werk en worden hogere eisen gesteld aan het nieuwe werk.

ICT-kennis, sociale vaardigheden en probleemoplossend vermogen worden steeds belangrijker competenties.

Rotterdam en de regio staan de komende jaren voor de uitdaging ervoor te zorgen dat vraag en aanbod op de regionale arbeidsmarkt niet uit elkaar maar naar elkaar toegroeien. Diverse programma's, zoals het Nationaal Programma Rotterdam-Zuid, Feyenoord City en Hart van Zuid moeten daaraan bijdragen.

Het niet hebben van werk bepaalt in belangrijke mate de sociale problematiek van veel Rotterdammers. Zo'n achttien procent van alle huishoudens moet rondkomen van een inkomen op het bestaansminimum (bron: Begroting 2018, gemeente Rotterdam). De gevolgen hiervan gaan verder dan financiële problematiek: armoede kan leiden tot sociaal isolement en mentale en fysieke gezondheidsklachten.

In Rotterdam is iedereen gelijkwaardig en iedereen wordt gelijk behandeld

Bijna een op de vijf Rotterdamse kinderen onder de zeventien jaar groeit menteel op in armoede. Zij zijn op alle terreinen slecht af. Er is bijvoorbeeld (te) weinig geld voor gezond eten, nieuwe kleren, internet, uitstapjes, vakantie, lidmaatschap van een vereniging, vieren van een verjaardag, meedoen aan schoolactiviteiten. En hoewel Rotterdam en omliggende gemeenten met een jeugdtegoed, de Rotterdampas, jeugdfondsen voor sport en cultuur en soortgelijke oplossingen, de gevolgen van armoede zoveel als mogelijk voor hen proberen te beperken, is het risico op sociale uitsluiting groot.

Het aantal Rotterdammers met problematische schulden moet daarom de komende jaren omlaag, evenals het aantal huishoudens dat in langdurige armoede leeft. Kinderen die in armoede leven, moeten meer mogelijkheden krijgen mee te doen met sport, cultuur of andere activiteiten.

Ook voor ouderen is sociaal isolement een bedreiging. Soms is de oorzaak armoede, maar veel ouderen hebben ook niet meer de fysieke mogelijkheden om maatschappelijk te participeren. In een samenleving waarin langere zelfstandigheid van belang wordt geacht, lopen deze ouderen letterlijk en figuurlijk het risico om niet meer gezien te worden. Het Rotterdamse programma 'Voor mekaar' beoogt eenzaamheid onder ouderen te voorkomen. De culturele

sector draagt daaraan bij met activiteiten in de woonomgeving en via acties die het ouderen makkelijker maken voorstellingen, concerten, tentoonstellingen en andere culturele activiteiten te bezoeken.

Superdiversiteit, hiervoor geschetst als een van de schatten van Rotterdam, is niet alleen een rijkdom maar ook een aandachtspunt. De kloof tussen arm en rijk, de scheiding Rotterdam-Zuid en -Noord, de betekenis van culturele achtergrond en religie en de generatiekloof zijn enkele aspecten die een risico vormen voor tweedeling in de samenleving.

Een van de centrale thema's in het Rotterdamse coalitieakkoord 2018-2022 is mede daarom het bevorderen van

_Als er thuis te weinig geld is voor sport of cultuur, dan kan het Jeugdfonds hulp bieden. De contributie of het lesgeld wordt dan vergoed

De stad wordt de komende jaren niet alleen schoner, milieuvriendelijker en dus aantrekkelijker, maar wil ook voorloper blijven op het gebied van duurzaamheid

Stadspark Hofbogen

kansengelijkheid. Afkomst, huidskleur, seksualiteit of levensovertuiging horen er niet toe te doen voor de kansen in het leven, aldus de Rotterdamse coalitiepartijen. Het college zet in op het verdwijnen van discriminatie, meer tolerantie en gelijke kansen op onderwijs, werk en woonruimte. In Rotterdam is iedereen gelijkwaardig en wordt iedereen gelijk behandeld; voor iedereen gelden dezelfde regels en in dezelfde mate.

ENERGIETRANSITIE

Schone energie voor een schone toekomst is een basisuitgangspunt voor de komende jaren. Rotterdam heeft als prioriteit een duurzame, energiezuinige stad met een betere luchtkwaliteit te worden. Dat vraagt om een forse energietransitie voor stad en haven met een forse trendbreuk, maatregelen en investeringen. Ambities zijn onder meer het aardgasvrij maken van tienduizend bestaande woningen, het bouwen van aardgasvrije en optimaal geïsoleerde nieuwbouwwoningen, het ontwikkelen van duurzame bedrijven en het halveren van de CO₂-uitstoot uiterlijk per 2030.

In 2019 moet er een Rotterdams Energie- en Klimaatakkoord liggen, waarin gemeente, bedrijven en maatschappelijke organisaties afspraken vastleggen over het verduurzamen van de stad. Een investeringsfonds moet helpen de innovatieve en energiebesparende maatregelen voor gemeente, bedrijven en particulieren financieel mogelijk te maken.

De energietransitie is veel meer dan alleen een technologische uitdaging. Historisch gezien zijn samenlevingen (voor een groot deel) georganiseerd rond en door de energie die hun economische en culturele ontwikkeling drijft. Het tijdperk van de fossiele brandstof heeft een enorme toename van mogelijkheden gegenereerd, die vergaande gevolgen hadden voor allerlei aspecten van ons leven. Van onze verwachtingen, gevoelens en gewoontes, de manier waarop we in de wereld staan en door die wereld bewegen, hoe we onszelf positioneren in relatie tot de natuur en tot elkaar, tot de manier waarop we consumeren en produceren. In deze zin wordt dan ook gesproken over het tijdperk van het "fossiel expressionisme" en daarmee is de energietransitie ook een cultureel-maatschappelijke opgave.

Tegelijkertijd is de energietransitie een ruimtelijk vraagstuk. De infrastructurele aanpassingen die nodig zijn voor het opwekken van zonne- en windenergie en voor het inzetten van andere

_De regio is een mondiaal knooppunt van de fossiele economie

post-fossiele energiebronnen zullen een groot beslag op de ruimte leggen. Per saldo is het huidige Nederland te klein voor het realiseren van de energietransitie. De ruimte moet dus opnieuw verdeeld worden, tussen sectoren en mensen, en tussen mensen en de natuur. Daarbij moet vooral gewaakt worden voor verdere toename van de sociale ongelijkheid.

In de 'formule' energie = ruimte = solidariteit komt dit alles samen: energietransitie is een sociaal-maatschappelijke (en dus ook culturele) opgave waarbij het opnieuw verdelen en indelen van ruimte een belangrijke rol speelt.

De energietransitie zal ingrijpende gevolgen hebben voor onze leefomgeving en voor de manier waarop we ons tot de wereld, de natuur en elkaar verhouden. Dat vereist een actieve houding ten opzichte van de toekomst. Dat geldt zeker in Rotterdam en de regio, die een mondiaal knooppunt van de fossiele economie zijn. Daarbij moeten we ervoor waken dat ook onze culturele waarden een 'programatische' rol (kunnen) blijven spelen. De energietransitie kan daarom het beste ook gezien worden als een hefboom voor sociaal-maatschappelijke solidariteit, waarbij cultuur voor de opgave staat een waardig alternatief te ontwikkelen voor de huidige 'petrocultuur' en sociale duurzaamheid een belangrijke rol speelt. Hierbij kunnen en moeten (ruimtelijk) ontwerpers een cruciale rol spelen.

De stad wordt de komende jaren niet alleen schoner, milieuvriendelijker en dus aantrekkelijker, maar wil ook voorloper blijven op het gebied van duurzaamheid. De eerste stappen daartoe zijn al gezet in het MerweVierhavensgebied (M4H), waar onder meer geëxperimenteerd wordt met stadslandbouw en circulaire productieprocessen. Het Havenbedrijf, de gemeente en de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam hebben hier bijvoorbeeld

_Smog Free Project van Daan Roosegaarde

samen de Test Site M4H opgezet. In het aanpalende Bospolder-Tussendijken verkent het IABR-Atelier Rotterdam (een samenwerking van de gemeente, IABR, woningcorporaties, belangenorganisaties en bewoners) hoe de energietransitie een 'inclusief stadsproject' kan zijn, een concreet vliegwiel voor sociaal-maatschappelijke verandering.

ECONOMISCHE TRANSITIE

De energietransitie werkt door in de economische ontwikkeling. Ze gaat gepaard met desinvesteringen in bestaande productieprocessen, maar levert ook nieuwe productievormen en innovaties op die werkgelegenheid en economische groei met zich meebrengen. De Economische Verkenning Rotterdam 2018 voorspelt dan ook dat het netto-effect van de energietransitie op den duur positief zal zijn voor de economische ontwikkeling in de regio.

Ook los van de energietransitie staat de regio aan de vooravond van een economische transitie. De Economische Verkenning Rotterdam constateert een verbreding en diversificatie van de economische basis in de regio. Zo speelt de haven een beperktere rol in het aantrekken van de regionale economie en zijn vooral consumenten- en zakelijke diensten verantwoordelijk voor de groei. Daarnaast leiden automatisering, digitalisering en robotisering tot grote veranderingen in productieprocessen en daarmee in de aard en omvang van de werkgelegenheid in het gebied.

Die effecten van de *next economy* zien we nu al terug in de regio. Enerzijds hebben robotisering en automatisering geleid tot het verdwijnen van banen in sectoren als de petrochemie en metaalindustrie. Anderzijds is in bijvoorbeeld MerweVierhavensgebied de afgelopen jaren een basis gelegd voor de maakindustrie en zorgde onder andere de vestiging van het Cambridge Innovation Center (CIC) in het Groothandelsgebouw voor een verlevendiging van de regionale startupscene. Erasmus Universiteit Rotterdam, Technische Universiteit Delft, Hogeschool InHolland en Hogeschool Rotterdam zijn op hun

beurt eveneens aanjagers van innovatie en economische transitie. Zo is in de Rotterdam Science Tower een centrum voor medische innovatie, zoeken ontwerpers en onderzoekers in de Veldacademie samen met studenten naar onverwachte oplossingen voor vraagstukken in de stad en hebben enkele mbo-opleidingen op de RDM Campus een plek gekregen. Deze plekken dragen bij aan tal van experimenten op het gebied van circulaire economie, grootstedelijke opgaven en de weerbaarheid van de stad. Zodoende dragen zij in grote mate bij aan de economische transitie in de stad.

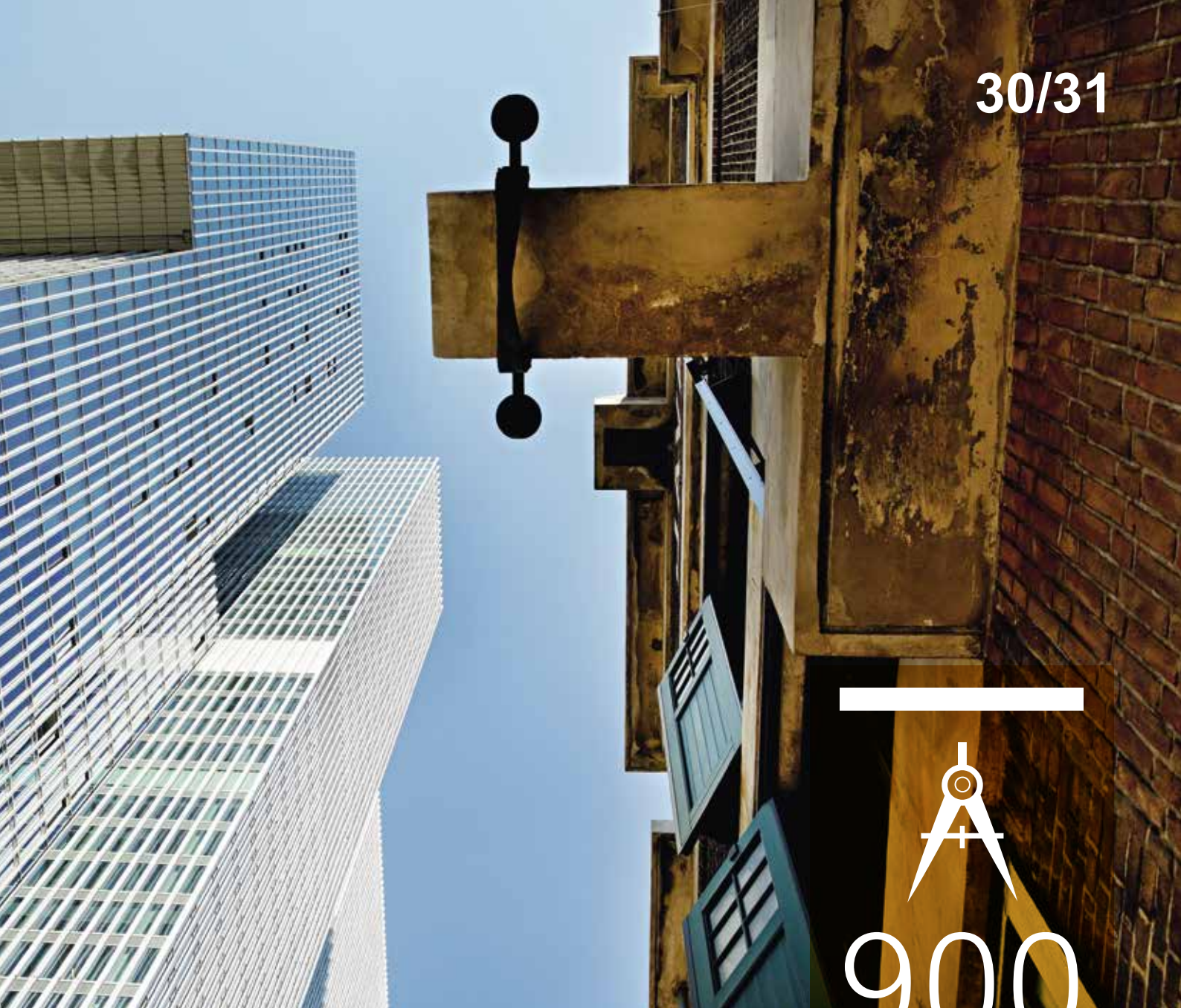
De bijdrage van de creatieve industrie aan de Rotterdamse en regionale economie groeit sterk. 4,2 procent van

Een wezenlijk element
in de creatieve industrie
is de architectuur

de werkgelegenheid in Rotterdam wordt gerealiseerd in de creatieve sector, een groei van dertig procent sinds 2012 (EVR 2018). In de creatieve industrie werden driemaal zoveel bedrijven gestart als in het maritieme cluster, het belangrijkste cluster in Rotterdam. Deze nieuwe bedrijven creëerden ook meer werkgelegenheid dan het maritieme cluster. Wereldwijd stijgende zeespiegels, overstromingen en de aanleg van havens in nieuwe economieën, maken van deze innovatieve kracht van Rotterdam en de regio bovendien een belangrijk exportproduct.

Architectuur maakt een belangrijk onderdeel uit van de Rotterdamse creatieve sector. In de stad zijn 900 architectenbureaus gevestigd waar in

totaal 11,1 procent van alle architecten in Nederland werkzaam zijn. Een aantal van deze bureaus is op wereldschaal actief, soms zelfs met buitenlandse vestigingen.

Ook in de game-industrie heeft Rotterdam een uitgesproken profiel. De nadruk van de game-ontwikkeling en -productie ligt in de stad vooral op *serious gaming*. Een aantal Rotterdamse bedrijven heeft internationale naam en faam in deze groeiende bedrijfstak gekregen met het ontwikkelen van games die speciaal gericht zijn op leren en kennisdeling.

ARCHITECTEN-
BUREAUS

11,1%

van alle architecten
in Nederland

Kenmerken van kunst & cultuur

De mengelmoes, de de katalysator is de

Kenmerken van de regio zijn een grote culturele voorzieningendichtheid en diversiteit in het aanbod. Rotterdam positioneert zich daarbinnen als proeftuin en laboratorium. De vraag 'voor wie maak ik dit?' is in toenemende mate een vanzelfsprekend onderdeel van het artistieke proces. Nieuwe vormen van aanbod voor een nieuw, grootstedelijk publiek zijn het resultaat.

smeltkroes; straat

Rotterdam en de haar omringende regio beschikken over culturele voorzieningen die sterk variëren in aard, omvang en doelgroep. Van basis tot top, in alle segmenten is in de regio aanbod te vinden dat past bij de interesses en wensen van de bewoners (en soms van publiek van ver daarbuiten). Het gebied kent

Een maalstroom van zinderende beweging, licht en geluid van een wereldveroverende choreograaf
Itamar Serussi

een grote voorzieningendichtheid. Alle grotere gemeenten in de regio beschikken in ieder geval over basisvoorzieningen als een bibliotheek en een centrum voor de kunsten, sommige ook over enkele ketenvoorzieningen. Rotterdam en Dordrecht nemen in de regio een aparte positie in. Door hun geschiedenis en omvang vervullen zij meer dan de andere gemeenten een centrumpositie en beschikken zij over de culturele voorzieningen die volgens de definitie van de Raad voor Cultuur gerekend mogen worden tot de segmenten keten- en topvoorziening.

Dordrecht richt zich daarbij vooral op erfgoed en podiumkunsten en heeft de afgelopen decennia sterk geïnvesteerd in culturele voorzieningen op dat gebied. Het oude Gemeentelijke Energiegebouw is bijvoorbeeld ontwikkeld tot het Energiehuis, hét centrum voor de podiumkunsten in de Drechtsteden. Dat deze investeringen effect hebben blijkt uit de sterke stijging van Dordrecht op de aantrekkelijkheidsindex van de Atlas voor gemeenten. In tien jaar tijd is Dordrecht van de dertigste naar de veertiende plek gestegen.

Onderzoek door de Atlas wijst verder uit dat inwoners uit de Drechtsteden voor het culturele aanbod gericht zijn op Dordrecht, niet op Rotterdam. Het ruimere aanbod in Rotterdam weegt voor het basis- en ketenaanbod blijkbaar niet op tegen de langere reistijd. Voor de topvoorzieningen, zoals het Rotterdams Philharmonisch Orkest geldt dat uiteraard niet.

Rotterdam positioneert zich op alle vlakken als proeftuin en laboratorium. De stad omarmt van oudsher het experiment en biedt ruimte aan innovatieve ontwikkelingen. In de stad waar 'niet lullen, maar poetsen' het motto is, die altijd vooruit kijkt, die verwoest werd en zichzelf opnieuw uitvond, en die als tweede stad altijd een stapje extra wil zetten, zijn de inwoners gewend om bij te dragen, mee te beslissen en invloed uit te oefenen. Dat creëert een energie waarin daadkracht voorop staat, en trekt nieuwe bewoners met ondernemersgeest en innovatiedrang aan.

Ook in de Rotterdamse cultuursector is veel fysieke en mentale ruimte om te experimenteren en te ontwikkelen. Falen is hier niet het einde van de wereld, waardoor er plek is om je 'eigen ding te doen'. Dat kenmerkt het stedelijke culturaanbod: veel nieuwe disciplines en kunstvormen krijgen in Rotterdam voor het eerst voet aan de grond. De stad wordt dan ook wel gezien als proeftuin voor opkomende (internationale) stromingen als afro futurisme, street art en voguing, maar ook nieuwe vormen van opera. De afgelopen jaren ontstond in Rotterdam zo ook een bloeiende spokenwordscene. Deze ontwikkelde zich in rap tempo: van een tiental kleine terugkerende evenementen naar een gezamenlijk jaarlijks festival, en samenwerking met en erkenning van de grote culturele instellingen.

Het kunst- en culturaanbod in onze stedelijke regio is divers. Er is een enorme variëteit aan grote en kleine cultuurinstellingen, grassrootsbewegingen, disciplines en evenementen. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in het festivalaanbod in Rotterdam: van groot en internationaal (IFFR, Art Week Rotterdam) tot kleinschalig en bottom-up (Get Loose Festival, Roffa

Veel van de nieuwe talenten starten in de Rotterdamse wijken, werken daar samen met de bewoners en blijven ook later geëngageerd met hun roots

Mon Amour). Enkele festivals maken onderdeel uit van het Rotterdamse Cultuurplan, maar er zijn ook tientallen festivals die via projectsubsidies ondersteund worden, al dan niet met begeleiding vanuit de stichting Rotterdam Festivals (zoals Reggae Rotterdam in het Kralingse Bos, Festival Magia in Wijkpark Oude Westen). We zien het ook in het Cultuurplan waarin nieuwe organisaties met nieuwe publieksgroepen een plek gekregen hebben. Met elkaar

vertellen al deze festivals en culturele instellingen het verhaal van de stad en haar inwoners.

Maar het kan beter. Nog altijd zijn nieuwe makers, genres en kunstvormen ondervertegenwoordigd in het aanbod. En nog altijd vindt een deel van de Rotterdammers onvoldoende de weg naar het aanbod van veel gesubsidieerde instellingen. De komende jaren zijn 'ruimte voor nieuwe makers, nieuwe

vormen en nieuwe genres' en 'verbreding en vergroting van het publieksbereik' dan ook centrale uitgangspunten in het Rotterdamse cultuurbeleid: hoe zorgen we voor een hoogwaardig, breed cultureel aanbod dat voor zoveel mogelijk inwoners van Rotterdam en regio aantrekkelijk is.

Een van de aspecten die daarbij een rol spelen, is taal. In een gebied met meer dan 170 nationaliteiten, een relatief laag opleidingsniveau en – mede daardoor – taalachterstanden is taal een drempel voor participatie. Zo ook in de culturele sector. Dat betekent in de eerste plaats dat taal een belangrijk onderdeel is van

Dillen van der Molen is danser en oprichter van het hiphop platform

Tha5elements

(cultuur)educatie. Bibliotheken spelen daarin een belangrijke rol, net zoals bijvoorbeeld cultuureducatieve programma's op het gebied van spoken word.

→ De vraag 'voor wie maak ik dit?' is voor een groeiend aantal culturele organisaties een vanzelfsprekend onderdeel van het artistieke proces. Dat leidt steeds meer tot producties en producten waarin verschillende disciplines vermengd worden en waarin taligheid en zeggingskracht op een andere manier vorm krijgen. Nieuwe vormen van aanbod voor een nieuw, grootstedelijk publiek zijn het resultaat.

Inwoners uit de regio zien Rotterdam als centrumgemeente. Zij bezoeken er tentoonstellingen, concerten, voorstellingen, festivals en andere culturele activiteiten, vooral bij die aanbieders die tot de keten- en de topvoorzieningen behoren.

Veel culturele spelers in de regio weten elkaar echter goed te vinden en zorgen zo voor spreiding en een regioaanbod dat breed en toegankelijk is voor de diverse publieksgroepen. Kennis en ervaring zijn daarbij ondergeschikt aan een gedeelde ambitie en energie. Gesubsidieerde culturele instellingen en kleine grassrootsinitiatieven zoeken elkaar steeds vaker op om samen te

170
NATIONALITEITEN

Energiehuis productiehuis in de Drechtsteden

Kunstwerk Helweg & Ruben La Cruz, Diereneiland (2018)

Het HipHopHuis is het epicentrum van de Rotterdamse HipHop

Het Maaspodium is een theatrale uitgaansplek

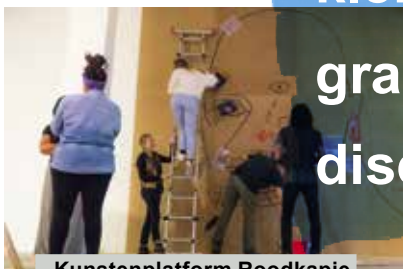

Zomercarnaval Battle of Drums

Er is een enorme
variëteit aan grote en
kleine cultuurinstellingen,
grassrootsbewegingen,
disciplines en evenementen

Kunstenplatform Roodkapje

werken en van elkaar te leren. Vanuit de top van de sector is er een groeiende erkenning voor kleine spelers. De diversiteit en innovatieve energie die zij met name de stad bieden, draagt daar zeker aan bij. Nieuwkomers hoeven zich in Rotterdam niet eerst jarenlang te bewijzen maar worden gezien en gekend.

Veel van de nieuwe talenten starten in de Rotterdamse wijken, werken daar samen met de bewoners en blijven ook later geëngageerd met hun roots. Ook grote, iconische cultuurinstellingen zien dat steeds meer als hun taak: waar mogelijk trekken zij de wijken in, betrekken bewoners bij hun programma's en zoeken de verbinding met de stad. Het aanbod dat daaruit ontstaat, is laagdrempelig, fysiek en meer gefocust op hart (gevoel) dan hoofd (taal). In Dordrecht pakken Schouwburg Kunstmin en Muziektheater Hollands Diep deze rol op door producties en activiteiten in en met wijken te organiseren. Ook het grassrootsinitiatief DOOR ontwikkelt zich tot broedplaats voor nieuwe, diverse, multidisciplinaire activiteiten. Rotterdamse voorbeelden zijn Theater Zuidplein dat vaak openstaat voor gastprogrammering vanuit de Marokkaans-, Turks-, Antilliaans- en Hindoestaans-Nederlandse gemeenschappen, en het eerdergenoemde Museum Rotterdam. Dit soort instellingen is daarmee niet alleen van grote

**SKVR is actief in de vrije tijdsmarkt
én in het onderwijs**

betekenis voor het cultuurbeleid in Rotterdam en omliggende regio, maar ook een lichtend voorbeeld voor culturele organisaties in binnen- en buitenland.

Hoewel wij het spanningsveld zien dat zich soms voordoet tussen (inter) nationale profilering en het werken in de humuslaag van de samenleving, juichen we deze ontwikkeling van harte toe. Het toont aan dat de Rotterdamse culturele instellingen zich verbonden voelen met hun stad, ook al ligt het speelveld van sommigen van hen voor een groot deel ver buiten de grenzen van stad en regio. Het geeft ook aan dat Rotterdam op het punt van binding met de stad en het bereiken van bewoners vaak koploper

is. Om de culturele dynamiek in de wijken te versterken en om (nog) meer bewoners op verschillende manieren en plekken in aanraking te laten komen met kunst en cultuur, stimuleren en ondersteunen we de lokale culturele programmering en de cultuurscouts die deze ontwikkelingen mede mogelijk maken.

Met deze aandacht voor de stad en haar bewoners, zouden we bijna over het hoofd zien dat Rotterdam over organisaties van wereldnaam beschikt. Het Rotterdams Philharmonisch Orkest, dit jaar honderd jaar jong, is een graag geziene gast op podia over de hele wereld. Museum Boijmans Van Beuningen heeft een internationale topcollectie

waar buitenlandse musea jaloers naar kijken en regelmatig uit mogen lenen. Zo waren onlangs De toren van Babel van Pieter Breugel de Oude en negentig andere bijzondere topstukken uit de collectie te zien in Tokio en Osaka. En wat te denken van gezelschappen als Wunderbaum, Hotel Modern, Maas Theater en Dans, Conny Janssen Danst en Scapino Ballet Rotterdam? Of presentatieplekken als het Nederlands Fotomuseum en Witte de With Center for Contemporary Art? Ook zij bedienen een groeiende buitenlandse markt met hun voorstellingen, tentoonstellingen en expertise.

Wij koesteren onze iconen en zijn trots op ze. Ze vertellen en tonen het verhaal van de stad, hebben de cultuur en het profiel van Rotterdam mee vormgegeven en dragen bij aan de internationale allure. Door nieuwe makers en organisaties de mogelijkheid te geven de eigenheid van de stad vanuit hun instellingen te representeren, versterken iconen als Theater Rotterdam, Kunsthall, Luxor Theater en de Doelen bovendien de innovatieve kracht van de culturele sector als geheel.

**Onze iconen vertellen
en tonen het verhaal
van de stad en dragen
bij aan de internationale
allure van Rotterdam**

_ Het topstuk van Museum

Boijmans Van Beuningen:

'De Toren van Babel' van

Pieter Bruegel

Ambities voor kunst en cultuur

Alles zelf, alles samen een stapje verder

Interconnectiviteit, inclusiviteit en innovatie zijn de komende jaren de kernbegrippen voor de culturele sector: gezamenlijke verantwoordelijkheid met andere sectoren voor stedelijke opgaven; geen financiële, fysieke of mentale drempels voor beoefenaars en bezoekers van kunst en cultuur; nieuwe werkwijzen en producten als bijdrage aan de drie transitie.

en, steeds

**_Bouw van depot Boijmans
Van Beuningen in het museumpark
naast Het Nieuwe Instituut**

We gaven het eerder al aan: het nieuwe imago van Rotterdam, de superdiverse bevolkingssamenstelling en de transities die de stad doormaakt, vragen om een nieuw stedelijk narratief dat aansluit bij haar DNA (internationaal, ondernemend en ongepolijst). Sommige culturele instellingen zetten zich al jaren in om dat nieuwe narratief zichtbaar, hoorbaar en voelbaar te maken. De sector als geheel heeft onlangs aangegeven de komende jaren een substantiële bijdrage te willen leveren aan een sterk gezamenlijk verhaal van de stad, door het aangaan van verbindingen met andere domeinen van het gemeentelijk beleid, het verder versterken van de onderlinge samenwerking, het openstaan voor alle Rotterdammers en het zoeken naar nieuwe vormen, nieuw aanbod en nieuw talent. Daarmee geeft de sector aan ook mee invulling te willen geven aan de gemeentelijke inspanningen op het terrein van de drie hiervoor genoemde transities (sociale, economische en energietransitie).

De bijdrage van de culturele sector aan het narratief van de stad en de inspanningen op het gebied van de drie transities komen samen in de begrippen interconnectiviteit, inclusiviteit en innovatie.

INTERCONNECTIVITEIT

De groeiende tendens om nieuwe samenwerkingsverbanden aan te gaan, bruggen te slaan tussen verschillende werelden en een gezamenlijke verantwoordelijkheid te dragen voor de

opgaven van de stad, wordt gezien als vanzelfsprekend en tegelijkertijd noodzakelijk. De Rotterdamse culturele sector wil zich de komende jaren nadrukkelijk verhouden tot de stedelijke uitdagingen die samengaan met de sociale, economische en energietransitie. Dat is ook te lezen in het visiedocument *Cultuur draagt de stad* van het Directeurenoverleg van Rotterdamse kunstinstellingen (2018). De ambitie leeft om cultuur als een essentiële pijler in de ontwikkeling van Rotterdam te zien: "De invloed en het bereik van kunst en cultuur houden niet op buiten de deuren van onze culturele instellingen." Ook de International Advisory Board onderschrijft deze ambitie. Volgens de IABx moet cultuur niet gezien worden als iets wat op zichzelf staat. Cultuur is het fundament onder de vijf strategische pijlers van het gemeentelijk beleid: economie, sociaal, infrastructuur/ruimte, milieu en cultuur.

**_Ontmoetingsplek voor
architecten en ontwerpers**

Interconnectiviteit is de komende jaren daarom een van de kernbegrippen voor de Rotterdamse culturele sector: intensieve samenwerking in alle lagen van de sector, maar ook met andere stakeholders en sectoren (maakindustrie, startups, economie, zorg, onderwijs, etc.). Dat is een van de belangrijkste conclusies uit het adviesrapport van de IABx. Het Rotterdamse gemeentebestuur heeft deze conclusie omarmd en neemt deze als uitgangspunt voor het cultuurbeleid in de komende jaren.

Onderlinge samenwerking is overigens geen nieuw begrip in het Rotterdamse culturele veld. Uit de inventarisatie van het culturele ecosysteem van Rotterdam blijkt dat alle culturele instellingen en festivals in enigerlei vorm samenwerken. Van de genoemde samenwerkingen is 52 procent structureel. Mooie voorbeelden hiervan zijn te vinden in de popsector en op het gebied van theater. In de popsector bestaat een bijzondere en sterke samenwerkingsrelatie tussen opleidingen, festivals, podia en aanbieders. Een breed en pluriform aanbod wordt gerealiseerd op een scala aan podia in plaats van op één dominant en iconisch poppodium. Muzikalent krijgt daardoor kans zich op diverse plekken in de stad te ontwikkelen en een boegbeeld van de stad te worden. De spreiding van de podia zorgt bovendien voor een diverse en kwalitatief goede programmering die bijdraagt aan een aantrekkelijke en levendige stad. Tegelijkertijd vindt het Rotterdamse publiek hoogwaardig aanbod dichtbij huis.

De samenwerking op het gebied van theater zien we in de eerste plaats rond Theater Rotterdam dat als theater van nationale en internationale faam ook ruimte biedt aan lokale programmering en nieuw talent. Festivals als Motel Mozaïque, Poetry International en IFFR vinden er een gastvrij huis. Daarnaast heeft Theater Rotterdam gezelschappen als Umland en Wunderbaum aan zich gebonden en zijn Scapino Rotterdam, Conny Janssen Danst en Maas Theater en Dans er regelmatig bespelers.

Club Imagine zoekt met verbeelding antwoorden op vraagstukken rond het klimaat en de socio-ecologische crisis

A man with long hair tied back, wearing a dark suit, white shirt, and blue patterned tie, is interacting with a large, complex wooden structure made of thin poles. He is holding onto one of the poles with both hands. In the background, several people are standing and watching. A laptop is on a wooden stand to the left. The floor is polished and reflects the scene.

**Culturele instellingen
en festivals werken samen,
52% van deze samenwerkingen
zijn structureel**

Performancecollectief URLAND

Kunstenaar Astro werkt aan zijn nieuwe street art kunstwerk op de gevel van restaurant Ayla

En ook met andere sectoren zoekt de Rotterdamse culturele sector meer en meer de samenwerking op. De veranderende samenleving vraagt om andersoortige, creatieve oplossingen voor grootstedelijke vraagstukken als de sociale, economische en energietransitie, de verduurzaming en de verdichting van de stad. De culturele sector biedt mogelijkheden om de uitdagingen van deze tijd het hoofd te bieden, daagt uit tot reflectie en dialoog, draagt bij aan nieuwe perspectieven en innovatie, en versterkt het authentieke verhaal van de stad. Een levendige cultuursector maakt de stad

bovendien aantrekkelijker voor bewoners, toeristen en bedrijven. Investeren in kunst en cultuur heeft dus niet alleen een positieve invloed op de sector, maar op allerlei andere facetten van de stedelijke regio. Door in te zetten op meer samenhang en samenwerking tussen de cultuursector en andere domeinen van het gemeentelijk beleid (zorg, welzijn, onderwijs, ruimtelijke inrichting, etc.) kan de waarde van kunst en cultuur optimaal benut worden.

Rotterdam ziet het als een vanzelfsprekendheid de stedelijke culturele sector de komende jaren in de volle breedte

te betrekken bij deze opgaven. In de eerste plaats vanwege de aanwezige expertise in de sector, maar belangrijker misschien wel omdat kunst, cultuur en creatieve bedrijvigheid in hoge mate bijdraagt aan de aantrekkelijkheid en levendigheid van de stad voor bewoners, bezoekers en bedrijven.

INCLUSIVITEIT

Een superdiverse stad vraagt om een kunst- en cultuursector die inclusiviteit centraal stelt. Ook dit is de komende jaren daarom een van de kernbegrippen voor de Rotterdamse culturele sector.

Cultuur helpt mensen hun talenten te ontplooiën, hun blik op de wereld te verruimen en anderen beter te begrijpen. Een samenleving waar plek is voor iedereen en waar iedereen gelijke kansen heeft, heeft dan ook een kunst- en cultuuraanbod nodig waar elke burger zich in kan herkennen en zijn of haar ei in kwijt kan.

Het bewustzijn over het belang van inclusiviteit groeit: vrijwel iedereen is ervan overtuigd dat de cultuursector een afspiegeling moet zijn van de diverse bevolkingssamenstelling. Evenzeer is er de overtuiging dat alle inwoners van de regio toegang moeten hebben tot het cultuuraanbod zonder financiële, fysieke of mentale drempels. Er bestaat echter niet slechts één werkwijze of methode om dit te realiseren: het vraagstuk heeft baat bij verschillende oplossingen, langdurige aandacht en intensieve inzet, zowel op stedelijk niveau (cultuurvoorzieningen in het centrum van de stad) als op het niveau van de gebieden (kunst- en cultuur dichtbij, voor, door en met de bewoners).

In Rotterdam zijn verschillende ingrediënten voor een omslag naar een inclusievere sector al aanwezig. Zo maakt een aanzienlijk gedeelte van de levendige grassrootsceen in de stad al programma's voor een nieuw publiek. Veel grassrootsorganisaties zijn geworteld in hiphop-, straatcultuur en andere jongerenculturen, waardoor hun achterban een 'gedeelde taal' spreekt, ongeacht etnische achtergrond, leeftijd

HipHopHuis: frontrunners, jong talent en scholieren maken hier dagelijks gebruik van een breed aanbod van muziek en dans

of religie. Zij hebben een nieuwe, jonge publieksgroep aan zich weten te binden. Zij vertegenwoordigen de kracht, de eigenheid en de vernieuwing in de stad.

De opname van achttien nieuwe organisaties in het Cultuurplan 2017-2020 is ook een aanwijzing dat de stad zich inspant om nieuw aanbod van nieuwe makers op nieuwe plekken ruimte te geven. Hetzelfde geldt voor nieuwe vormen van financiële en praktische ondersteuning die (beter) aansluiten bij de behoeften van makers dan de huidige subsidie- en andere ondersteuningsvormen.

Maar voor de regio als geheel is de komende tijd meer inspanning nodig om nieuw publiek te interesseren en te bedienen, drempels weg te nemen en te zorgen voor kansengelijkheid in het beoefenen of genieten van kunst en cultuur. Of dat nu is in de eigen gemeente of in samenwerking met en tussen de centrumgemeenten Dordrecht en Rotterdam.

Inclusiviteit gaat overigens niet alleen over nieuw publiek, nieuwe makers en nieuw aanbod. Het gaat ook over de mensen die bij en voor de gevestigde culturele organisaties werken. We constateren dat organisatieonderdelen, directies en raden van toezicht van culturele instellingen in veel gevallen nog eenzijdig zijn samengesteld. Ook daar moet de komende jaren nog een inhaalslag gemaakt worden. De Code Culturele Diversiteit, die de culturele sector voor zichzelf heeft opgesteld, biedt daarvoor een goed handvat.

Cultuur helpt mensen hun talenten te ontplooiën, hun blik op de wereld te verruimen en anderen beter te begrijpen

Creatieve oplossingen voor sociale, economische en energietransitie voor verduurzaming en verdichting van de stad

INNOVATIE

Het derde kernbegrip van de Rotterdamse culturele sector, innovatie, heeft veel raakvlakken met inclusiviteit. Een sector die inclusief is, moet zich voortdurend vernieuwen en aanpassen aan nieuwe omstandigheden en ontwikkelingen. Dat geldt voor de kunsten, maar evenzeer voor de creatieve industrie.

De creatieve sector is voor Rotterdam en haar omgeving kansrijk. Nu traditionele banen in de haven en industrie verdwijnen, is de aanwezigheid van creatieve industrie en creatieve mensen goed voor de werkgelegenheid. Naast grote communicatie-, reclame-, architecten- en ontwerp bureaus kent Rotterdam een groeiende maakindustrie

van ZZP'ers en kleine bedrijfjes, die zich vaak als pop-ups in winkelpanden en leegstaande kantoren vestigen. Er ontstaan nieuwe broedplaatsen waar serious games ontwikkeld, websites vormgegeven, mode ontworpen en evenementen georganiseerd worden. De spin-off van deze bedrijvigheid naar andere sectoren is groot en groeiend. Het trekt op zijn beurt weer andere ondernemers aan: gelijksoortige bedrijven, afnemers en toeleveranciers.

Kunstwerk Worldwide Westside door P. Winkel en Bruce Tsai (Opperclaes)

Nieuwe mogelijkheden liggen er ook in intelligente cross-overs tussen traditionele sectoren en de creatieve industrie. De verbeeldingskracht en vindingrijkheid van creatieve mensen kan bijdragen aan de circulaire economie door (her)gebruik van grondstoffen en energiezuinige productieprocessen. De smog free-producten van Daan Roosegaarde en de LoopedGoods die worden geproduceerd in BlueCity zijn daar voorbeelden van. Door de aanwe-

zigheid van veel verschillende bedrijven en een groot aantal creatieven, kan de stad een laboratorium van innovatieve bedrijvigheid zijn.

Maar niet alleen daar zit de innovatie. Bestaande culturele organisaties ontwikkelen nieuwe werkwijzen om aan te sluiten bij nieuwe behoeften van nieuwe publieksgroepen en zoeken samenwerking met nieuwe makers en talenten. Nieuwe cultuurmakers ontwikkelen

andere, vaak discipline-overstijgende genres en maken aanbod voor nieuwe publieksgroepen. Ook dat is innovatie die Rotterdam omarmt en stimuleert, in veel gevallen samen met of met behulp van de grote, iconische culturele organisaties. De hele culturele sector is daarmee een laboratorium voor experiment en innovatie.

Hoe kunnen we elkaar versterken?

Van fier op depe tot laten we leren elkaa

De drie kernbegrippen interconnectiviteit, inclusiviteit en innovatie komen terug in alle thema's van het cultuurbeleid: cultuureducatie, talentontwikkeling, nieuw aanbod/nieuwe makers/nieuwe genres, publieksverbreding, leefomgeving en internationale betekenis.

groes op gers; rs taal te spreken

Vanuit de overtuiging dat interconnectiviteit, inclusiviteit en innovatie de komende jaren de kernbegrippen zijn in het denken en handelen van de Rotterdamse culturele sector, is het cultuurbeleid met de bijbehorende instrumenten primair daarop gericht. In alle thema's van het cultuurbeleid zijn de drie begrippen zichtbaar en beleidsbepalend.

CULTUUREDUCATIE

Ze komen allereerst samen op het gebied van cultuureducatie. Leerlingen komen in aanraking met kunst en cultuur, leren zichzelf en de ander kennen, elkaar te begrijpen en te respecteren. Organisaties in de cultuursector werken samen en met het onderwijs aan de verbreding van de ontwikkeling van Rotterdamse scholieren. Die gezamenlijkheid krijgt vorm via vernieuwende methodieken en activiteiten. Via cultuureducatie kunnen jonge

Rotterdamers beter op de toekomst worden voorbereid. Door middel van cultuur vergroten jongeren hun waarnemings- en inlevingsvermogen, hun zelfvertrouwen en verbeeldingskracht. Daarmee vergroten zij ook hun persoonlijk leiderschap, hun flexibiliteit en hun probleemoplossend vermogen. Cultuur heeft binnen het hele onderwijs, van basisonderwijs tot en met beroeps- en universitaire opleidingen een belangrijke toegevoegde waarde. Cultuureducatie draagt bij aan meer kansengelijkheid.

Cultuureducatie bevordert ook de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren. De kennismaking met cultuur – naast cognitieve vakken en bewegingsonderwijs – geeft hun de mogelijkheid niet alleen kennis te maken met de esthetische betekenis van kunst, het plezier dat je kunt beleven aan het kijken en luisteren naar of zelf beoefenen van

**Cultuur heeft binnen het hele
onderwijs van basisonderwijs tot en met
beroeps- en universitaire opleidingen
een belangrijke toegevoegde waarde**

Cultuureducatie vindt niet alleen op school plaats

kunst en cultuur (zoals de vroegere doelstelling van verheffing door de kunsten), het stimuleert ook andere vaardigheden en talenten te ontdekken en te ontwikkelen dan waar het onderwijs primair op gericht is. Dat kan vervolgens weer leiden tot een doorstroom naar andere, in hun ogen minder voor de hand liggende opleidingen en beroepen in de creatieve sector.

Een van de collegedoelstellingen voor de komende jaren is dat in 2022 alle Rotterdamse basisschoolleerlingen kwalitatief goed cultuuronderwijs krijgen. We willen dat doel bereiken door basisscholen te stimuleren minimaal één niveau hoger te komen in het Rotterdamse Cultuureducatiemodel. We zetten in op cultuuronderwijs met (professionele) docenten op alle Rotterdamse scholen. Ook kinderen in de Rotterdamse regio

verdienen kwalitatief hoogwaardig cultuuronderwijs. Regiogemeentes zijn dan ook van harte uitgenodigd aan te sluiten bij het Rotterdamse Cultuureducatiemodel en hun cultuureducatieve ontwikkelingen te laten begeleiden door het Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam. De gemeente Barendrecht maakt van deze mogelijkheid sinds 2017 gebruik.

Dordrecht heeft op het gebied van cultuureducatie een centrumfunctie voor de omliggende gemeenten. Het Servicebureau Onderwijs en Cultuur, de Dordtse equivalent van het Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam, is penvoerder voor het Dordtse programma Cultuureducatie met Kwaliteit. Hier hebben de gemeenten Ridderkerk, Papendrecht, Alblasserdam en Sliedrecht zich bij aangesloten.

Met het Dordtse Cultuurmenu waarin de Dordtse cultuurpartners samen werken worden alle basisscholen in die gemeente in staat gesteld hun leerlijn cultuureducatie vraaggericht in te vullen. Het Dordtse college wil de komende periode cultuureducatie, met name muziekonderwijs, stevig positioneren in het onderwijs.

Van het Rijk vragen we vooral steun voor het flankerend beleid: toezicht van de Onderwijsinspectie op de kerndoelen voor kunst- en cultuureducatie, toezicht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap op de besteding van de prestatie-uitkering voor cultuureducatie ad € 15,15 per leerling in het primair onderwijs in het schooljaar 2018-2019, meer aandacht voor cultuureducatie in de lerarenopleidingen (vooral op de pabo) en kennisbijeenkomsten. We vragen ook om continuering van de regeling Cultuureducatie met Kwaliteit en van het Bestuurlijk kader Cultuur en School.

We willen de komende jaren meer dan nu ook in het mbo cultuureducatie aanbieden. Dat past bij een stad waar het overgrote deel van de zestien- tot twintigjarigen een mbo-opleiding volgt. Het leidt tot meer inclusiviteit, maar ook tot meer diversiteit in de vervolgopleidingen, de creatieve beroepspraktijk en de samenstelling van het cultuurplek.

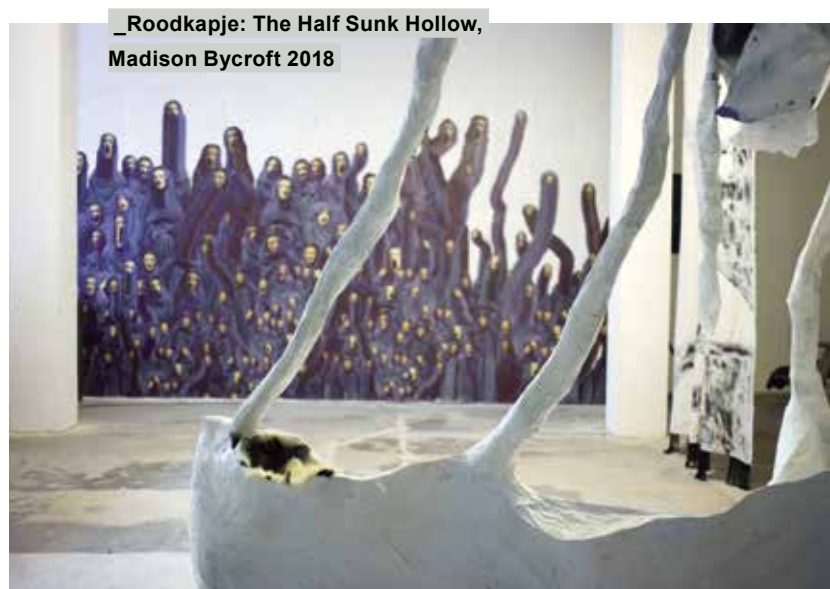
We vragen van het Rijk meer aandacht voor cultuureducatie in het mbo en steun voor een Rotterdamse proeftuin die in het bijzonder bijdraagt aan de verbreding van het culturele talent in de stad.

Bijzondere aandacht geven we in het kader van het regioprofiel aan media- en bewegendbeeldeducatie. Jongeren zien meer bewegende beelden dan ooit en het ontbreekt hun vaak aan de vaardigheden om deze beelden te duiden en competent deel te nemen aan de gemediatiseerde samenleving. Bewust aandacht besteden aan de taal van bewegend beeld (en geluid), er kritisch op leren reflecteren en jezelf ermee leren uiten, is in toenemende mate van belang. De behoefte en urgentie om filmeducatie en mediawijsheid in het schoolcurriculum te verankeren wordt steeds breder gedragen, niet in de laatste plaats door het onderwijs zelf.

Volgens de Raad voor Cultuur heeft film vanwege haar grote bereik een gemeenschappelijk referentiekader binnen het koepelbegrip cultuureducatie, dat nog groter is dan bij andere kunst disciplines. Filmtheaters en -festivals zijn bij uitstek aanspreekpunten voor het onderwijs, vanwege hun specifieke aanbod, de lokale inbedding en het regionale bereik. Versterking van de lokale en regionale rol van theaters en festivals

bij filmeducatie en mediageletterdheid is dan ook een voor de hand liggend en belangrijk aandachtspunt. De Raad voor Cultuur heeft recent geadviseerd te zorgen dat er voldoende inbedding in het hele land komt, door middel van zogenaamde filmeducatiehubs.

Op het gebied van media en bewegend beeld heeft Rotterdam een levendig landschap van filmtheaters (LantaarVenster, KINO en Cinerama naast het commerciële Pathé), een aantal filmfestivals (IFFR, Camera Japan, Arab Film Festival), een mediaeducatie-instelling (Digital Playground) en het instituut voor instabiele media V2. Dit is – in combinatie met de aanwezigheid van een kenniscentrum voor cultuureducatie – voor ons reden om vestiging van de te realiseren regionale filmeducatiehub in onze stad te bepleiten. Uiteraard willen

Productiewerkplaats Energiehuis

Voor Dordrecht en de Drechtsteden ambiëren we een productiewerkplaats als proeftuin voor de ontwikkeling van jonge makers in het Energiehuis, dat tot nu toe vooral een presentatiepodium is. Zoals eerder aangegeven, richt publiek vanuit de Drechtsteden zich voor cultureel aanbod vooral op Dordrecht vanwege de bereikbaarheid. Dit geldt ook voor makers en talent. In het belang van het bereiken en trekken van nieuwe makers en nieuw publiek moeten er ook decentraal in de stedelijke regio Rotterdam productieplaatsen zijn. Organisaties als Kunstmin, Bibelot, Hollands Diep, Jeugdtheaterschool en de Popcentrale kunnen hier een coördinerende en ondersteunende rol in spelen. Daarnaast kan samengewerkt worden met Rotterdamse vakopleidingen. Voor deze ontwikkeling vragen we steun van het Rijk.

we deze hub dan realiseren in de vorm van een samenwerkingsverband van de vele culturele organisaties in de stad en de regio, die zich met film en filmeducatie bezighouden.

**Wij vragen het Rijk de te ontwikkelen
filmeducatiehub voor Rotterdam en
regio in Rotterdam te vestigen.**

Ten slotte: cultuureducatie heeft niet alleen binnen school plaats. Rotterdam heeft een groot aanbod van vrijetijdskunst. Cursussen, workshops, verenigingen en andere vormen van actieve cultuurparticipatie dragen bij aan de culturele, sociale en persoonlijke ontwikkeling van Rotterdammers. Uit onderzoek naar vrijetijdsbesteding dat Rotterdam en omgeving wat actieve cultuurparticipatie betreft niet onderdoen voor de rest van het land. Rotterdam blijft via de gebieden en de cultuurscouts de beoefening van kunst in de vrijetijd door liefhebbers/amateurs daarom stimuleren en ook in de omliggende gemeenten is actieve kunst- en cultuurbeoefening een aandachtsgebied. Regionaal is ook sprake van samenwerking op uitvoeringsniveau: Rotterdamse aanbieders van cultuureducatie en -beoefening in de vrije tijd tellen een groot aantal deelnemers van buiten de stad en bieden hun activiteiten in een aantal gevallen ook in de regiogemeenten aan.

Cultuureducatie, of dat nou binnen school of in de vrije tijd plaatsheeft, laat kinderen en jongeren hun talent ontdekken. Talent dat zij als vrijetijdsbesteding of als professie verder willen ontwikkelen.

Rotterdam barst van het talent. Dat talent wordt lang niet altijd via de traditionele kanalen ontdekt omdat beoefening van kunst en cultuur niet in alle delen van de bevolking vanzelfsprekend is. Het komt daarom vaak in weerwil van de omstandigheden tot wasdom, buiten de gebaande paden en los van de traditionele kunstvakopleidingen.

“In Rotterdam is het lineaire traject minder groot dan het niet-lineaire traject”, aldus een van onze gesprekspartners.

De authenticiteit van dit nieuwe talent is niet alleen verfrissend, het brengt ook een nieuw publiek met zich mee. De *peer pressure* is gering; de groep is open, divers en praktisch. Ze bevindt zich in de rafelranden van de stad, is interdisciplinair en maakt zich op voor de sprong naar de grotere presentatieplekken. Een deel van de groep is daar al, anderen zijn hard op weg, maar voor allemaal geldt: ze zijn ambitieus, trots en hebben een grote drang om in Rotterdam te wonen, te werken en zich te presenteren.

We willen deze jonge talenten begeleiden, ruimte geven en verder brengen. Rotterdamse culturele instellingen hebben hierin een verantwoordelijkheid en willen die ook nemen. Samenwerking met deze nieuwe makers is voor beide partijen leerzaam en draagt bij aan de inclusiviteit van de sector, voor en achter de schermen. Maar ook coaching, ondersteuning in praktische zaken en zichtbaar maken wat de mogelijkheden zijn, is van groot belang om talenten de gelegenheid te geven zich te ontwikkelen tot zelfstandige makers.

Het voorzien in voldoende presentatieplekken is een essentiële voorwaarde om de keten van produceren, programmeren en presenteren van nieuw talent mogelijk te maken. Naast traditionele

instellingen als Theater Rotterdam, concert- en congresgebouw de Doelen en Museum Boijmans Van Beuningen hebben zich de afgelopen jaren allerlei presentatieplekken ontwikkeld die zich primair richten op nieuw vormen van aanbod, nieuwe genres en nieuwe doelgroepen: WORM, Theater Zuidplein, Rotown, TENT en Roodkapje zijn daarvan maar enkele voorbeelden. Ook in de periferie ontstaan kleinschalige werk- en presentatieruimten waar talent zich onder begeleiding kan ontwikkelen en tonen aan het publiek, zoals bij Theater Islemunda en Werkplaats Walhalla en tal van verzamelpanden en -plekken voor beeldend kunstenaars en andere creatieve beroepen.

We willen jonge talenten begeleiden, ruimte geven en verder brengen

ROTTERDAM-ZUID

In het kader van de versterking van de culturele programmering en de grass-roots op Zuid, ontwikkelt Rotterdam een programma gericht op ontwikkeling en ondersteuning van nieuwe makers en talenten.

Rotterdam-Zuid is in meerdere opzichten een gebied waar zich veel talent bevindt én waar zich de mogelijkheden voordoen om de keten van talentontwikkeling ten volle te benutten. Het is echter ook een gebied waar veel talent onontdekt blijft, omdat het niet gezien wordt of omdat het zelf de weg niet weet. In het kader van de regio-envelop gaan we op Zuid een programma opzetten waarin jong talent zich kan

_Wonderful world of worm

_Experimentele, avant-garde- en underground-kunst, met name muziek en film

Luxor theater

Versterken en borgen van onze iconen

ontwikkelen van de basis tot de top. Interconnectiviteit, inclusiviteit en innovatie zijn opnieuw de steekwoorden. Zuid wordt daarmee de kraamkamer van talent met ruimte voor dynamiek en als centrale spelers Theater Islemunda, Theater Zuidplein, Theater Walhalla en Luxor Theater. Naar verwachting sluiten zich daar nog veel andere partijen bij aan, ook op het terrein van visuele kunsten.

Een van de kernactiviteiten op korte termijn is de versterking van de keten van talentontwikkeling op Zuid door jonge, vaak autodidacte makers ondersteuning te bieden bij hun ontwikkeling en verdere professionalisering op het terrein van de podiumkunsten. We doen dit in de vorm van een aan Theater Islemunda gerelateerd platform voor de begeleiding van nieuw talent, een plek voor de ontwikkeling van talent op het terrein van de visuele kunsten en een ondersteuningsvorm om deze jonge talenten te verbinden met vervolgopleidingen of de (gevestigde) culturele organisaties. Het mes snijdt dan aan twee kanten: nieuw talent kan zich ontwikkelen en presenteren en een groep Rotterdammers die nu niet participeert, wordt beter bereikt omdat het aanbod niet van bovenaf wordt

aangedragen maar vanuit de eigenheid van het gebied ontstaat. Deze structuur draagt daarmee bij aan de culturele én de maatschappelijke infrastructuur van Rotterdam-Zuid.

CAMPUS COOLHAVEN

Op en rond het Coolhaveneiland willen we een proeftuin gericht op talentontwikkeling starten onder de naam Campus Coolhaven. Daar verbinden we drie invalshoeken met elkaar in een samenwerking tussen onderwijs, kunstvakopleidingen en kunstinstellingen op het gebied van jongerentheater en –dans. Deze proeftuin richt zich op de doorstroom van cultureel talent van basis- naar voortgezet onderwijs, naar mbo en mogelijk naar het kunstvakonderwijs. Rotterdam kent een grote populatie kinderen en jongeren die uiteindelijk gaan studeren aan een van de Rotterdamse mbo-opleidingen. Met Campus Coolhaven willen we een plek bieden die hen via peer-to-peerervaringen kennis laat maken met nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden in het culturele veld. Daarnaast moet het een plek worden waar mbo'ers hun talent kunnen ontwikkelen en kunnen doorstromen naar de beroepspraktijk of een vervolgopleiding. Campus Coolhaven moet een

hotspot worden voor talent- en publieksontwikkeling in de podiumkunsten.

De unieke combinatie van cultuureducatie, kunstonderwijs (op alle niveaus), productie-instellingen en presentatieplekken, maken van Coolhaven (en in het verlengde de Müllerpier) een beloftevolle plek en sprankelende hotspot voor talent- en publieksontwikkeling in de podiumkunsten. Alle podiumdisciplines zijn er beschikbaar, er kan maatwerk geboden worden op basis van de persoonlijke ambities en het talentniveau en er kan gebruik gemaakt worden van tal van cross-over mogelijkheden. In het verlengde hiervan liggen er ook voor productioneel, technisch en zakelijk talent volop kansen om te participeren en zich vakmatig te ontwikkelen.

De culturele instellingen, kunstvakopleidingen en het onderwijs in het gebied werken al op allerlei fronten samen en hebben op zichzelf ook weer verbanden met de rest van Rotterdam en de (inter)nationale kunstpraktijk. Verwacht mag worden dat het aanbod en de uitvoeringspraktijk nog sterker dan nu gekleurd zullen worden door de verhalen van talenten en bewoners

uit Delfshaven en andere delen van de stad. Het gebied biedt daarmee een springplank en belangrijke nationale en internationale doorstromingskansen voor jonge makers en uitvoerend kunstenaars én een (vrijwel) dagelijks gevarieerd en vernieuwend ontwikkel-, project- en voorstellingsaanbod.

De kansen die het landelijk cultuurbeleid op het terrein van stedelijke en regionale profielen op dit moment biedt, willen we dan ook graag verder uitbouwen en benutten. Zo kunnen we de potentie van Coolhaven meer zichtbaar maken, uitbouwen en daarmee ook daadwerkelijk vleugels geven.

Campus Coolhaven start als een samenwerkingsverband van diverse kunstonderwijs- en kunstinstellingen in Coolhaven: Grounds, Hofplein Rotterdam, Codarts, LMC Voortgezet Onderwijs, Maas Theater en Dans en SKVR. Samen met andere lokale partners in Delfshaven bundelen zij hun individuele kracht, expertise en middelen om jong talent op het terrein van de podiumkunsten een platform te bieden, zichtbaar te maken en kansen te geven.

Het open en professionele netwerk maakt het mogelijk dat interessante nieuwe ketens voor talentontwikkeling ontstaan, disciplines (theater, dans, muziek en circus) kunnen worden gemixt en gematcht, nieuwe podiumkunstvormen en daarmee samenhangende onderwijsmethodes worden ontwikkeld en nieuw publiek wordt bereikt.

Op een later moment zullen we een meer uitgewerkt, concreet voorstel voor Campus Coolhaven indienen.

Wij vragen het Rijk in het kader van het regioprofiel financiële steun bij de ontwikkeling van Campus Coolhaven vanuit de middelen voor de proeftuinen met de volgende argumenten:

- **Uniek samenwerkingsverband, in Nederland en daarbuiten;**
- **Gericht op de ontwikkeling van talent, vooral op mbo-niveau;**
- **Draagt bij aan de ontwikkeling van meer en divers publiek;**
- **Past bij het profiel van Rotterdam;**
- **Kan een voorbeeldfunctie vervullen voor de ontwikkeling van werkwijzen elders in het land.**

_Circustheater als eigentijdse, innovatieve vorm van podiumkunst

NIEUW AANBOD, NIEUWE MAKERS, NIEUWE GENRES

"Rotterdam is chocolate city, de bakermat van hiphop en straatcultuur, toonaangevend in muziek en mode", zei een van onze gesprekspartners.

Daarmee is de stad in veel gevallen de kraamkamer en het laboratorium van nieuw aanbod en nieuwe genres. Nieuw talent komt in Rotterdam in toenemende mate voort uit de bevolkingsgroep met een migratieachtergrond. Veel (internationale) ontwikkelingen, zoals

urban dance, spoken word en afrobeat, komen in Rotterdam als eerste tot bloei en verspreiden zich daarna pas over de rest van het land.

Ook in het buitenland wordt Rotterdam vaak gezien als laboratorium en incubator. Dan gaat het in veel gevallen om festivals als Rotterdam Circusstad, Operadagen Rotterdam en het International Community Art Festival. Naast de grote, al langer bestaande festivals als International Film Festival Rotterdam, Poetry International Rotterdam, North

_010 Says it all

_North Sea Jazz Festival

_Het 12-daagse IFFR

Sea Jazz Festival en het Rotterdam Philharmonic Gergiev Festival, kennen zij een internationaal gerenommeerde programmering. Vanwege hun vernieuwende aanbod, werkwijze en publieksbereik worden ze veelvuldig bezocht door delegaties en bezoekers uit alle hoeken van de wereld.

Een kenmerk van de vernieuwing in Rotterdam is de interdisciplinariteit en de interconnectiviteit die daarmee gepaard gaat. Culturele organisaties werken met elkaar samen, het maatschappelijk engagement en de verbinding met de stad zijn groot. Het is niet voor niets dat de term grassroots-organisaties in Rotterdam uitgevonden lijkt. De vernieuwende makers zijn authentieke verbinders die continu in gesprek zijn met hun achterban. Veel van hen creëren hun aanbod samen met het publiek. Maar niet alleen de nieuwkomers werken zo, ook de instellingen als Maas Theater en Dans, Theater Zuidplein en De Nieuwe Lichten bevorderen het makersklimaat door publiek en verschillende scènes nauw te betrekken bij het aanbod.

Omdat taligheid in een stad met meer dan 170 nationaliteiten soms een struikelblok is, zijn culturele uitingsvormen in Rotterdam vaak op een andere manier gericht op de emotie, het gevoel. Dans, muziek en niet-talig theater zijn in toenemende mate aanwezig in het culturele aanbod in de stad. En die nieuwe vormen gaan in een aantal gevallen ook gepaard met andere gebruiken. Niet altijd is stil zijn of op je plaats blijven zitten meer de norm.

Vanwege de dynamiek van de stad en de culturele sector en de laboratoriumfunctie die we als stad hebben, willen we de komende jaren meer fysieke, financiële en mentale ruimte creëren voor de ontwikkeling van nieuwe makers, nieuwe genres en nieuw aanbod. In het Cultuurplan 2017-2020 zijn achttien nieuwe organisaties opgenomen, zoals Got Skills, Future in Dance, Roodkapje en Urland. Daarnaast

**Het IFFR ondersteunt
onafhankelijke filmmakers
wereldwijd**

Freerunners op de Westersingel in het Centrum van Rotterdam

zijn instrumenten ontwikkeld voor passender ondersteuning van vernieuwing buiten het Cultuurplan. Maar er is meer nodig zoals

- verdere flexibilisering van regelgeving en subsidiemogelijkheden;
- herijking van de kwaliteitsbeoordeling zodat deze past bij de nieuwe vormen van maken en presenteren;
- aanpassen en uitbreiden van de fysieke ruimte (ateliers, broedplaatsen, repetitie- en presentatieruimte) zodat vraag en aanbod effectiever op elkaar aansluiten.

Broedplaatsen, ateliers, repetitie- en presentatieplekken leveren een positieve bijdrage aan hun directe omgeving. Doordat ze creatief talent aantrekken, soms ook internationaal, dragen ze bij aan de uitstraling van de buurt, de wijk en de stad als creatieve plek. We willen met de uitbreiding of ontwikkeling van deze ruimten de komende jaren dan ook aansluiten bij de plannen voor de drie prioritaire gebieden van de Rotterdam: de binnenstad, Stadshavens en Rotterdam-Zuid. Uitgangspunt daarbij is dat functies in

de verdichtende stad zoveel mogelijk gemengd worden, dat de juiste functies op de juiste plekken landen en vooral ook dat creativiteit niet verdreven wordt naar de randen van de stad.

Ook voor de culturele sector zelf ligt hier een aantal opgaven. Zo kunnen nieuwe makers en initiatieven hun kennis van en ervaring met het werven van niet-traditionele publieksgroepen delen met de gevestigde organisaties, die daarin op dit moment nog onvoldoende slagen. Aan de andere kant kunnen die gevestigde organisaties nieuwe makers (meer) ruimte bieden dan zij nu doen. Interconnectiviteit en innovatie leiden zo tot inclusiviteit.

De gesubsidieerde cultuurinstellingen, grassrootscene en nieuwe makers in de stad weten elkaar steeds beter te vinden, waardoor er regelmatig nieuwe partnerschappen gesloten worden. Zo gaf het architectuurinstituut AIR in 2017 een deel van de programmering van het jaarlijkse Stadsmakerscongres uit handen aan Concrete Blossom. Dit grassrootsinitiatief organiseerde er verschillende debatten, paneldiscus-

sies en excursies over onderwerpen als gentrificatie en dekolonisatie. In de zomer van 2017 kreeg het jonge kunstcollectief Mami Bricks de sleutels van Showroom MAMA. Zij kregen er enkele weken vrij spel om filmvertoningen, muziekavonden en een expositie te realiseren, en bereikten daarmee een jonge, diverse doelgroep die doorgaans niet in de Showroom te vinden is.

Daarnaast is in Rotterdam een aantal sleutelfiguren aanwezig dat een brug slaat tussen verschillende werelden. Deze professionals hebben zowel kennis van de institutionele wereld als de grassrootscene. Zij helpen nieuwe organisatoren en makers bijvoorbeeld met subsidie- en fondsaanvragen en brengen grote instellingen in contact met scènes waarin interessante nieuwe genres of disciplines tot bloei komen. Om de toegevoegde waarde van deze vormen van begeleiding te vergroten, willen we de komende jaren inzetten op de ontwikkeling van een aantal nieuwe instrumenten die moeten leiden tot versterking van het ondernemerschap van de grassrootscene.

_Energiehuis in Dordrecht

_Scapinoballet

_Internationale hogeschool Codarts

_Pow Wow festival

_Feest in Maas theater en dans

_Start foto pitch Theater Walhalla

Een aspect dat hierbij zeker ook niet vergeten mag worden, is de behandeling en beloning van (nieuwe) makers en initiatieven. Het Rotterdamse gemeentebestuur heeft in het coalitieakkoord dat in juli 2018 gesloten werd, vastgelegd aan te sluiten bij de doelstellingen en acties uit het landelijk programma Arbeidsmarktagenda Culturele en Creatieve Sector, waaronder de *Fair Practice Code*. Samen met kunstvakopleidingen en culturele instellingen wordt gekeken hoe Rotterdam het ondernemerschap van (toekomstige) makers kan versterken. De ontwikkeling van een introductie- en mentorprogramma voor beginnende kunstenaars zal daarvan een onderdeel zijn, maar ook andere instrumenten worden ontwikkeld.

Hoewel nieuwe makers, nieuwe genres en nieuw aanbod zich vaak ontwikkelen op een groot, internationaal speelveld, ligt hun engagement en hun directe werkterrein toch vaak op lokaal en regionaal niveau. En ook BIS-instellingen hebben weliswaar een (inter)nationale opdracht maar zijn steeds meer lokaal geworteld. Dat heeft gevolgen voor het landelijke beleid. Zo sluit bijvoorbeeld de spreidingsgedachte voor in het bijzonder de nieuwe makers en het nieuwe aanbod vaak niet aan op hun werkwijze en hun

werk. Hun aanbod is direct verbonden met de grootstedelijke omgeving waarin het gemaakt is en het zijn inspiratie heeft gevonden. Grootstedelijk aanbod is bovendien niet in alle delen van het land in dezelfde mate relevant.

Wij willen graag in gesprek met het Rijk over de invulling van het begrip spreidingsgedachte. Dat begrip is nu nog geografisch bepaald, maar wat ons betreft zou het primair moeten gaan over publieksspreiding.

Een tweede punt is de ruimte en tijd voor ontwikkeling. Nieuw talent moet ruim de tijd hebben zich te ontwikkelen en een plaats te vinden in het totale aanbod. Nieuwe makers moeten daarom meer zekerheid krijgen over die ontwikkelingsmogelijkheid dan op dit moment via herhaalde eenmalige project-subsidies het geval is.

Specifiek voor Rotterdam vragen we ten slotte aandacht voor de toegankelijkheid van rijkssubsidie-regelingen voor nieuwe makers en vernieuwend aanbod. Ontwikkelingen in Rotterdam, die van grote waarde zijn voor het bereiken van nieuwe publieksgroepen, voor innovatie en inclusiviteit, worden belemmerd door regelingen die niet toegankelijk zijn

voor genres als hiphop, urban en Street art in onze stad.

Wij willen samen met het Rijk en de rijksfondsen werken aan passender ondersteuningsvormen en werkwijzen om ruimte te maken voor de ontwikkeling van nieuwe makers, nieuwe genres en nieuw aanbod.

PUBLIEKSVERBREIDING

De snel veranderende bevolkings-samenstelling in Rotterdam en regio leidt ook tot een veranderende samenstelling van het publiek. Dit wordt op dit moment niet optimaal bediend omdat de traditionele kunstvormen en –voorzieningen nog niet altijd een bij hen passend aanbod hebben. Ook dat is een argument om de komende jaren stevig te investeren in nieuw talent, nieuwe genres en nieuw aanbod.

We streven naar een cultuuraanbod waarin iedereen zich kan herkennen en iets van zijn of haar gading kan vinden. We willen dat elke inwoner van Rotterdam en regio zich welkom voelt om culturele activiteiten te bezoeken of daaraan zelf actief een bijdrage te leveren. Het cultuuraanbod moet bovendien uitnodigen kennis te maken met het nieuwe en het onbekende. Rotterdam vervult in dat opzicht nadrukkelijk een centrumfunctie voor de regio. Innovatie, interconnectiviteit en

Een cultuuraanbod waarin in beginsel elke Rotterdammer zich kan herkennen en iets van zijn gading kan vinden

inclusiviteit vinden elkaar hier. De verbreding van het publiek zal mede daarom een belangrijk uitgangspunt worden bij de verdeling van het Rotterdamse Cultuurplanbudget. Rotterdam en de Rotterdamse cultuursector zien deze publieksverbreding als een collectieve verantwoordelijkheid. Een gezamenlijke werkgroep van gemeente, stichting Rotterdam Festivals en de meerjarig gesubsidieerde culturele organisaties voert een meerjarig onderzoek uit naar de samenstelling van het publiek, de behoeften van publiek en non-publiek en de manieren waarop aan de wensen en behoeften van het publiek en potentiële publiek tegemoet gekomen kan worden. Rotterdam neemt daarin landelijk een koploperspositie in.

Vooralsnog zijn er in Nederland geen andere gemeenten te vinden waar zo vergaand een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor publieksverbreding is uitgesproken en waar de basis daarvoor gebaseerd wordt op sectorbrede, gezamenlijke publieksgegevens. Als eerste belangrijke stap van het onderzoek delen de instellingen op een gestructureerde manier kennis over

hun publiek, waardoor een sectorbreed inzicht ontstaat in de vraag hoe de verschillende publieksgroepen bereikt worden. Na verdiepend onderzoek naar de wensen en drempels bij slecht bereikbare groepen, zullen gezamenlijke strategieën worden ontwikkeld die de inclusiviteit van de sector moeten vergroten. De resultaten hiervan worden verankerd in het Cultuurplan 2021-2024.

LEEFOMGEVING

In een grootstedelijke omgeving als de zuidelijke Randstad ligt het gevaar op de loer dat de menselijke maat verdwijnt en anonimiteit en individualisering de overhand krijgen. Des te belangrijker zijn in die context de leefbaarheid, de sociale verbanden en een programmering van de stad die inzet op sociale, economische en ecologische duurzaamheid. *Het verhaal van de stad* is een van de leidende thema's voor de Rotterdamse langetermijnvisie: wie zijn we, waar komen we vandaan en waar gaan we naartoe? Voor welke uitdagingen staan we, wat bindt ons richting de toekomst en – heel concreet – hoe komen we daar?

'Doen' is daarbij het sleutelwoord. Rotterdam is immers de stad die zichzelf steeds opnieuw uitvindt, tijdens de wederopbouw, door de verplaatsing van havenactiviteiten naar de Maasvlakte en de herbestemming van de stadshavens, en nu weer in de vorm van de energietransitie. Het is de stad van lef, van het experiment, van het out-of-the-box-denken én het out-of-the-box-doen.

Net als onderwijs, ruimtelijke ontwikkeling, zorg en erfgoed draagt ook cultuur effectief bij aan het creatief, verkennend en tegelijkertijd doelgericht omgaan met dit soort vraagstukken. Cultuur doet dat door ze bespreekbaar te maken, te verbeelden of ter discussie te stellen (theater, muziek, dans, spoken word, architectuur), door praktische oplossingen te ontwikkelen (creatieve industrie, stedenbouw en architectuur) of door het erfgoed – onze geschiedenis – te bewaren als vertrouwde elementen om naar terug te grijpen (collecties, archieven, rituelen, monumenten), om van te leren voor de toekomst. Cultuur pakt grootstedelijke opgaven ook aan door haar 'vrije ruimte' doelgericht in te zetten voor het experiment. Out-of-the-box-denken maar ook out-of-the-box-doen.

Zoals dat gebeurt in het IABR-Atelier Rotterdam, dat ruimtelijke verkenningen doet als het gaat om bijvoorbeeld de *next economy*, de maakindustrie en de energietransitie.

Dit levert een klimaat op waarin vooral een culturele sector goed gedijt, die een belangrijke en werkelijk concrete bijdrage kan leveren. Zo kunnen opgaven in de leefomgeving niet alleen worden benaderd als financiële en technologische vraagstukken, maar nadrukkelijk ook als maatschappelijke uitdagingen waarbij meer dan alleen economische waarden van belang zijn. Cultuur biedt een andere manier van kijken, benaderen en analyseren. Dat opent denkrichtingen die onverwacht maar inventief zijn.

Mede daarom ontwikkelen gebieden als MerweVierhavens, het ZoHoKwartier, het Hoogkwartier en het Schieblock zich in hoog tempo. Creatieve professionals, culturele makers en ontwerpers hebben op deze plekken vaak het voortouw genomen. Daarom zullen ze ook in de toekomst steeds vaker uitgenodigd worden om mee te denken over en bij te dragen aan het oplossen van grootstedelijke sociale en ruimtelijke vraagstukken, waaronder de toenemende druk op vastgoedprijzen, gentrificatie en de vraag hoe we de stad in dat krachtenveld leefbaar en toegankelijk houden.

Een van de opgaven waar cultuur aan kan bijdragen, is de veerkracht en weerbaarheid van de regio Rotterdam en omgeving. Hier ligt een lint van verstedelijking en bedrijvigheid, ingebed in de oorspronkelijke groene gebieden. Gebieden die landschappelijk erfgoed

vormen voor de inwoners van de regio. De Biesbosch is inmiddels een van Nederlands Nationale Parken, de molens van Kinderdijk zijn Werelderfgoed en de producten die van de natuurlijke opbrengsten van het gebied gemaakt worden, zijn onderdeel van het nationale erfgoed.

De delta waarin Rotterdam en omliggende gemeenten liggen, is een stadslandschap van internationale betekenis en allure. Zij herbergt een van de krachtigste *powerhouses* van de wereld economie. De manier waarop stad en regio omgaan met en anticiperen op (de gevolgen van) klimaatverandering is exemplarisch. Door doelbewust en *hands on* de eigen toekomst in de delta te verbeelden en verkennen, wordt de delta van de toekomst uitgevonden: economisch én ecologisch; voor de delta zelf, maar tegelijkertijd ook als inspiratie voor andere delta's. De Rijn Maas Delta (en in groter verband de Rijn Maas Schelde Delta) ontwikkelt zich tot een 'Living Lab' waarvan andere delta's in de wereld kunnen leren.

**Rotterdam is de stad
van lef, van het experiment,
van het out-of-the-box-denken
én doen**

Veerkracht en weerbaarheid toont Rotterdam ook in architectuur

_Fontein op Dakpark

Dat 'Living Lab' is ook onderdeel van het *100 Resilient Cities Programma* van de Rockefeller Foundation. Programma. In dat programma werken Rotterdam en een groeiend aantal partners aan een strategie die moet zorgen voor veerkracht en weerbaarheid op het gebied van digitale ontwikkelingen, infrastructurele vraagstukken, watermanagement, klimaatverandering, energie en samenleving. De rode draad is toekomstbestendigheid van stad, regio en delta.

Veerkracht is momenteel ook een van de strategische doelstellingen in het gemeentelijke cultuurbeleid. Hierbij gaat het om het realiseren van een sterke, weerbare en veerkrachtige sector in strikte zin en om de sociale duurzaamheid van de stad in bredere zin. Een veerkrachtige sector draagt immers bij aan een veerkrachtige samenleving

door een belangrijke rol te spelen bij de verschillende hiervoor genoemde transities (sociale, economische en energietransitie). Rotterdam kent inmiddels tal van projecten in de culturele sector die zich hierop richten. Kenmerkend voor deze kunst-georiënteerde initiatieven is dat ze naast hun esthetische waarde ook expliciet door hun vorm en/of inhoud een bijdrage willen leveren aan de vergroting van de veerkracht en weerbaarheid van de stad.

Veerkracht en weerbaarheid toont Rotterdam ook in architectuur, ruimtelijk ontwerp en andere delen van de creatieve sector. Rotterdam profileert zich als dé architectuurstad van Nederland, niet alleen in haar uiterlijke verschijningsvorm maar vooral ook door het aanreiken van innovatieve en integrale oplossingen voor ruimtelijke en eco-

gische vraagstukken. Het waterplein in Rotterdam-Noord en de DakAkker zijn hier recente voorbeelden van.

De creatieve sector speelt hierin een belangrijke rol, zoals deze overigens ook op andere manieren een belangrijke bijdrage levert aan de drie kernwoorden inclusiviteit, interconnectiviteit en innovatie. Kleine en grote projecten als DNA Charlois, Fruitleather en Dementie in de openbare ruimte zijn daarvan voorbeelden.

Rotterdam wil het geheel van creatieve industrie op diverse plekken in de stad de komende jaren versterken, zo mogelijk in samenwerking met enkele omliggende gemeenten. In dat licht ondersteunen we het pleidooi van de Raad voor Cultuur voor een sterkere culturele infrastructuur op het gebied van creatieve industrie. Opname van de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam in de landelijke basisinfrastructuur en verdere ontwikkeling van de creatieve bedrijvigheid van het MerveVierhavensgebied vormen wezenlijke bijdragen in de ketenontwikkeling van architectuur en creatieve industrie in verbinding met de stad. Innovatie, inclusiviteit, interconnectiviteit en verschillende stedelijke transities ontmoeten elkaar daar; de Rotterdamse

ontwerp- en maaksector staat in de startblokken om de voortrekkersrol op zich te nemen en een voorbeeld te blijven voor Nederland en daarbuiten.

Voor een complete stad is een breed cultureel voorzieningenpalet onontbeerlijk. De mens leeft niet van brood alleen en een stad zonder aankleding is niet leefbaar. Leefomgeving gaat daarom ook om beeldende kunst in de openbare ruimte, aantrekkelijke inrichting en programmering van de buitenruimte. Bovendien is de aanwezigheid van andere culturele presentatieplekken van groot belang. Met de bouw van Depot Boijmans Van Beuningen, het Kunstenpand in Hart van Zuid en de renovatie van het Dordrechts Museum en Kunstmin werken Rotterdam en Dordrecht aan een regiobrede fysieke culturele infrastructuur die daarvoor de basis legt.

Voor de programmering en invulling zijn cultuurplanbudgetten van gemeenten en Rijk, subsidiebudgetten van rijksfondsen en bijdragen van particulieren onmisbaar. Rotterdam mag zich van oudsher verheugen in een grote groep

stadsbewoners die zich zeer verbonden voelt met de culturele voorzieningen en het cultuuraanbod in de stad. Zonder hun hulp hadden we een aantal van de investeringen in de leefbaarheid en aantrekkelijkheid van de stad niet kunnen realiseren. Wij hopen dat we samen met hen en met hulp van het Rijk verder kunnen blijven bouwen aan de Rotterdamse cultuur in al haar facetten.

INTERNATIONALE BETEKENIS

De Maasstad telt meer dan 170 nationaliteiten uit alle windrichtingen en is daarmee een smeltkroes van talen en culturen. Ook qua architectuur, stadsinrichting en stadsprogrammering is Rotterdam de meest on-Nederlandse stad. Haar internationale karakter manifesteert zich van haar haarvaten tot ver in het buitenland.

Dat zien we terug in de Rotterdamse culturele sector. Deze kent een internationaal aanbod, internationale kunstenaars en creatieven, internationaal befaamde festivals en een internationaal netwerk. Rotterdamse instellingen zijn vaak actief in het buitenland. Ze representeren daarbij niet alleen

Schouwburg Kunstmin
Dordrecht

Dordrechts Museum

Kunstenpand 'Hart van Zuid' ontworpen door DeZwarteHond

Het karakter van Rotterdam en regio manifesteert zich van de haarvaten van de stad tot ver in het buitenland

_Red Apple

_Kunstwerk Kees Timmer, Zonder Titel (1964)

_Poppodium in Schieblock

zichzelf maar zijn ook het visitekaartje van de stad en het land. Dat geldt niet alleen voor de grote, gevestigde instellingen, maar ook voor de jonge, nieuwe organisaties en de grassroots. Voor hen is het internationale speelveld bijna een vanzelfsprekendheid. Uitwisseling, deelname aan internationale festivals, kennisdeling: voor velen is het net zo normaal als afspreken met de plaatselijke collega's.

Rotterdam is een aantrekkelijke stad voor een grote, jonge, internationale groep creatieve professionals. Deze innovatieve en ondernemende groep is belangrijk voor Rotterdam, Nederland en de verbindingen met de rest van de wereld. Met 900 architectenbureaus huisvest Rotterdam bijvoorbeeld een grote groep architecten van wereldnaam. De humuslaag in de stad (IABR, Architectuurinstituut Rotterdam, Het Nieuwe Instituut, de Academie voor Bouwkunst en de nabijheid van de TU Delft maar ook belangwekkende Wederopbouw- en hedendaagse architectuur) biedt hun een rijke omgeving voor werkgelegenheid en inspiratie.

Het zijn creatieven die vanuit het buitenland naar onze stad komen om hier een tijd te werken, maar omgekeerd werken 'onze' talenten ook met grote regelmaat aan kleine, grote en soms gigantische internationale projecten. Dat klimaat van kosmopolitisme, ondernemingszin en eigenzinnigheid willen we de komende jaren vasthouden en versterken.

Ook het hiervoor aangehaalde rapport van de International Advisory Board, wijst op de noodzaak te investeren in de internationale positie van de stad. We doen dat vanuit de overtuiging dat een goed cultureel aanbod leidt tot internationale aandacht en versterking van de

Queen Elisabeth met op de voorgrond het terras van Hotel New York

Rotterdamse en Nederlandse positie in het internationale veld. Hiervoor zullen we talentontwikkeling, aandacht voor nieuwe makers, nieuwe genres en nieuw aanbod en interconnectiviteit op een consistente en overtuigende manier inzetten. Daarbij vergeten we echter niet dat we ook een aantal iconen hebben op het internationale speelveld. Het zijn mede door het Rijk in de basisinfrastructuur gefinancierde culturele organisaties, maar ook een aantal organisaties die door Rotterdam (eventueel samen met de rijksfondsen) gesubsidieerd worden. Wat ze gemeen hebben is hun hoge artistieke kwaliteit, internationale erkenning en bijdrage aan de profilering van Rotterdam en Nederland. Ze zijn graag geziene gasten in het buitenland en internationale organisaties en bezoekers zijn op hun beurt graag te gast bij hen. Ze zijn daarmee niet alleen de ambassadeurs van de stad en het land over de grens, maar vervullen deze rol ook in hun eigen biotoop.

We moeten zuinig zijn op onze iconen. Dat betekent dat we ervoor zorgen dat

ze zich op topniveau kunnen handhaven maar ook dat ze goed behuisd zijn, letterlijk en figuurlijk. Voor een instelling als het Rotterdams Philharmonisch Orkest betekent dat voldoende middelen om dirigenten en musici van topniveau te kunnen betalen, voor een museum als Boijmans Van Beuningen is van belang dat het in een pand gehuisvest is dat voldoet aan alle veiligheidscriteria en bouwvoorschriften en voor een organisatie als de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam dat zij niet alleen door de internationale vakgemeenschap erkend weet als topinstelling maar ook Cultuurplan en basisinfrastructuur.

Op het terrein van jeugdtheater en -dans constateert de landelijke Raad voor Cultuur in zijn sectoradvies *Alles beweegt* dat een problematische situatie is ontstaan rond het Rotterdamse jeugdgezelschap Maas theater en dans. De Raad zegt over Maas: 'Dit gezelschap is voor zijn theaterwerk opgenomen in de BIS en voor zijn danswerk in de meerjarige regeling van het Fonds Podiumkunsten, waardoor het dubbele

Een
woonomgeving
waarbij je
het woord
wonen vergeet.

Piet Blom

_De Kubuswoningen ontworpen
door Piet Blom

verantwoordingen moet afleggen, twee jaarrekeningen moet opstellen en, in geval van een productie die zowel dans als theater bevat, op papier met zichzelf moet coproduceren. We adviseren de minister dit gezelschap in de toekomst volledig op te nemen in een landelijke subsidieregeling.'

Juist het diverse en brede culturele aanbod van basis tot wereldtop maakt Rotterdam uniek in binnen- en buitenland. Het is de combinatie van instellingen die de stad in zijn geheel aantrekkelijk maakt en die zorgt voor de rol die elk van hen kan spelen op het lokale niveau maar vooral dus ook in de wereld.

Rotterdam is een stoere stad, een stad met niet één icoon, maar honderden iconen die gezamenlijk de enorme diversiteit van de stad verbeelden. Een stad, waar ruimte is voor experiment, voor vernieuwing, voor samenwerking, voor leren van elkaar. Een stad van no-nonsense, van openheid, van aanpakken. Een stad om trots op te zijn, een stad die trots is op zichzelf, een stad die trots is op haar iconen én die haar iconen ook graag zoveel mogelijk aan de hele wereld toont.

Authenticiteit is de kracht van Rotterdam, of het nou in de eigen vertrouwde omgeving is of op andere plekken in de wereld. Het blijft voor ons van het grootste belang dat we dit laten zien door de presentatie van onze iconen. Daar zullen we dan ook volop in blijven investeren. Maar we kunnen dat niet alleen. We constateren dat de potentie van deze iconische topvoorzieningen enorm

is, maar de financiële basis daarvoor veel te smal. Willen we onze aantrekkelijkheid als stad en internationale positie behouden en versterken, dan moet er de komende jaren geïnvesteerd worden.

Wij vragen het Rijk daarom de komende jaren onze Rotterdamse topinstellingen via de basisinfrastructuur te versterken. Door hun activiteiten kunnen ze de wereld zowel in Rotterdam als daarbuiten laten zien wat cultuur in onze stad en Nederland vermag. Een goed voorbeeld daarvan ligt – naast instellingen als het Rotterdams Philharmonisch Orkest en Museum Boijmans Van Beuningen – op het gebied van architectuur. Zowel in Rotterdam als onder de internationale vakgemeenschap gooit de stad hoge ogen met haar architectuur en architectuuraanbod. De kwalitatieve bijdrage die een (tweejaarlijks) festival voor architectuur levert aan de ontwikkeling van architectuur en ruimtelijke vraagstukken verdient wat ons betreft, dat in de basisinfrastructuur ruimte wordt gemaakt voor een dergelijk festival.

Wij sluiten ons aan bij het sectoradvies Dans van de Raad voor Cultuur over de problematische situatie rond Maas Theater en Dans en verzoeken de minister het advies van de Raad over te nemen om het gezelschap in de toekomst volledig op te nemen in één landelijke subsidieregeling.

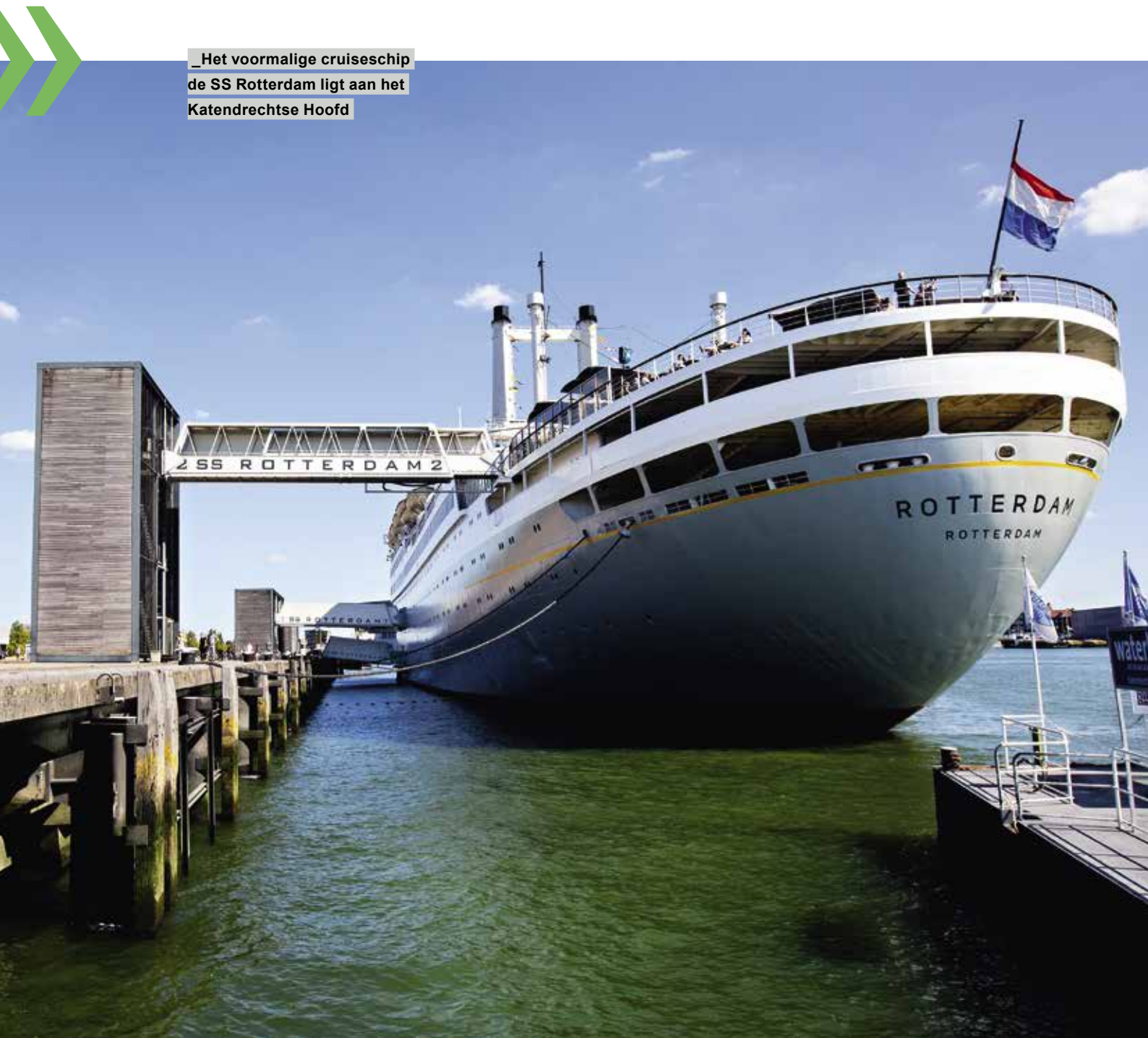

Conclusies

Niemand tussen wal samen door in velle

Het voormalige cruiseschip
de SS Rotterdam ligt aan het
Katendrechtse Hoofd

en schip; vaart

De stedelijke regio Rotterdam en omgeving kent een grote diversiteit en heeft geen eenduidig profiel. Juist de verscheidenheid aan profielen van de steden is het sterke punt van de regio en leidt tot een rijk en gevarieerd cultureel aanbod. Regionale samenwerking in de regio houdt dan ook vooral in:

- verdere samenwerking op een aantal inhoudelijke thema's, zoals cultuur-educatie en publieksbereik;
- aandacht voor samenwerking tussen de onderwijsinstellingen en de regio;
- aandacht voor de regelgeving binnen de regio die belemmerend kan werken voor cultuurdeelname.

Rotterdam is dé centrumgemeente in de regio met culturele voorzieningen op basis-, keten- en toptniveau. Dordrecht kan gezien worden centrum van de Drechtsteden met culturele voorzieningen op basis- en ketenniveau. De inwoners van de regio maken naast de basis- en soms ketenvoorzieningen in hun eigen gemeente primair gebruik van de culturele voorzieningen van Rotterdam. Waar mogelijk en zinvol werken Rotterdamse en culturele organisaties in de regio samen.

De regio staat de komende jaren voor drie belangrijke opgaven:

- sociale transitie
- economische transitie
- energietransitie.

De transities die Rotterdam doormaakt naar een stad die weerbaar en in balans is, vragen om een nieuw stedelijk narratief.

De Rotterdamse culturele sector heeft aangegeven de komende jaren een substantiële bijdrage te willen leveren aan een sterk gezamenlijk verhaal van de stad, door het aangaan van verbindingen met andere domeinen van het gemeentelijk beleid en het verder versterken van de onderlinge samenwerking. Interconnectiviteit, inclusiviteit en innovatie zijn daarin de kernbegrippen.

_Havenzicht Dordrecht

_Kinderen in Museum Boijmans
Van Beuningen Rotterdam

Vanuit de overtuiging dat deze drie begrippen de komende jaren leidend zijn in het denken en handelen van de Rotterdamse culturele sector, is het Rotterdamse cultuurbeleid met de bijbehorende instrumenten primair daarop gericht. De kernbegrippen zijn zichtbaar en beleidsbepalend in alle thema's waar de komende jaren het accent op ligt:

- cultuureducatie;
- talentontwikkeling;
- nieuw aanbod, nieuwe makers, nieuwe genres;
- publieksverbreding;
- leefomgeving;
- internationale betekenis.

Samen met het Rijk willen we deze beleidsthema's verder vormgeven. We vragen het Rijk dan ook om

1. steun voor het flankerend beleid op het gebied van cultuureducatie: toezicht van de Onderwijsinspectie op de kerndoelen voor kunst- en cultuureducatie, toezicht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen op de besteding van de prestatie-uitkering voor cultuureducatie ad € 15,15 per leerling, meer aandacht voor cultuureducatie in de lerarenopleidingen (vooral op de pabo), kennisbijeenkomsten.
2. continuering van de regeling Cultuureducatie met Kwaliteit en van het Bestuurlijk kader Cultuur en School.
3. de te ontwikkelen filmeducatiehub voor Rotterdam en regio in Rotterdam te vestigen.
4. steun bij de ontwikkeling van een productiewerkplaats als proeftuin voor ontwikkeling van jonge makers in het Energiehuis, dat op dit moment vooral een presentatiepodium is.
5. in het kader van het regioprofiel financiële steun bij de ontwikkeling van Campus Coolhaven vanuit de middelen voor de proeftuinen met de volgende argumenten:
  - a. uniek samenwerkingsverband, in Nederland en daarbuiten;
  - b. gericht op de ontwikkeling van talent, vooral op mbo-niveau;
  - c. draagt bij aan de ontwikkeling van meer en divers publiek;
  - d. past bij het profiel van Rotterdam;
  - e. kan een voorbeeldfunctie vervullen voor de ontwikkeling van werkwijzen elders in het land.
4. samen met de rijksfondsen en de andere overheden te werken aan passender ondersteuningsvormen en werkwijzen om ruimte te maken voor de ontwikkeling van nieuwe makers, nieuwe genres en nieuw aanbod.
5. gezamenlijke invulling van het begrip spreidingsgedachte dat nu nog geografisch bepaald is, maar wat ons betreft primair zou moeten gaan over publieksspreiding.
6. meer zekerheid voor nieuwe makers over hun ontwikkelingsmogelijkheid dan ze nu via herhaalde eenmalige projectsubsidies krijgen.
7. aandacht voor de toegankelijkheid van rijkssubsidieregelingen voor nieuwe makers en vernieuwend aanbod. Ontwikkelingen in Rotterdam, die van grote waarde zijn voor het bereiken van nieuwe publieksgroepen, voor innovatie en voor inclusiviteit, worden belemmerd door regelingen die niet toegankelijk zijn voor grootstedelijke genres als hiphop, urban en street art.
8. onze Rotterdamse topinstellingen via de basisinfrastructuur te versterken. Door hun activiteiten kunnen ze de wereld zowel in Rotterdam als daarbuiten laten zien wat cultuur in onze stad en Nederland vermag. Een goed voorbeeld daarvan ligt – naast instellingen als het Rotterdams Philharmonisch Orkest en Museum Boijmans Van Beuningen – op het gebied van architectuur. Zowel in Rotterdam als onder de internationale vakgemeenschap gooit de stad hoge ogen met haar architectuur en architecturaanbod. De kwalitatieve bijdrage die een (tweejaarlijks) festival voor architectuur levert aan de ontwikkeling van architectuur en ruimtelijke vraagstukken verdient wat ons betreft dat in de basisinfrastructuur ruimte wordt gemaakt voor een dergelijk festival
9. het advies van de Raad voor Cultuur over te nemen om de functie jeugddans in de toekomst volledig op te nemen in een landelijke subsidieregeling.

Verantwoording

Voetnoten

- 1 Tot de **basis** behoren voorzieningen die dicht bij de bewoners worden georganiseerd; humuslaag van de stedelijke regio. Er worden verbindingen gemaakt met andere maatschappelijke en economische domeinen. De financiering van deze instellingen gebeurt voornamelijk uit gemeentelijke middelen. Landelijke bijdragen komen met name in de vorm van programma's van het Fonds Cultuurparticipatie.
Tot de **keten** behoren voorzieningen die zich richten op talent-ontwikkeling, productieklimaat en arbeidsmarkt. Deze voorzieningen zorgen voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor creatieven (productiehuizen, broedplaatsen, arbeidsmarkt). Afstemming binnen de stedelijke regio is noodzakelijk. De financiering is door meerdere gemeenten en de provincie gezamenlijk; in enkele gevallen wordt medefinanciering door het Rijk in de rede, omdat er een landelijk belang is.
Topvoorzieningen zijn voorzieningen met regionale en/of (inter)-nationale uitstraling passend bij makersklimaat, publiek en identiteit. Onderdeel daarvan zijn ook BIS-instellingen waarbij het Rijk vanwege het nationale belang (een deel van) de financiering op zich neemt.
- 2 LAGroup, *Gemeente Rotterdam. Ecosysteem stedelijke cultuurregio Rotterdam*. Amsterdam, september 2018
- 3 Gemeente Rotterdam, *Economische Verkenningen Rotterdam 2018*. Rotterdam, 2018
- 4 Gemeente Rotterdam, *Nieuwe energie voor Rotterdam*. Coalitieakkoord 2018-2022
- 5 Raad voor Cultuur, *Alles beweegt Sectoradvies Dans*. Den Haag, 2018

Fotoverantwoording

Pagina Foto

1	_Wilhelminapier (cover)
2	_Street art van Calvin Sprague in de Delfsestraat
6	_De skyline van Rotterdam (inhoud)
8	_Scene uit Twoools van Scapinoballet
9	_Poppodium Worm
9	_Kunst4Kids
9	_Man met Brill, koffiebranderij Hofbogen
11	_Street art ontworpen door Daan Botlek
12, 20	_Fenix Food Factory
13	_Watertaxi bij het ss Rotterdam
13	_Groothoofd in Dordrecht
14	_Rivieren kruispunt
15	_Operadagen
15	_Spoken word-festival 010 SAYS IT ALL
15	_Dakendagen
16	_Zomercarnaval
17	_Maeslantkering
17	_Bedrijfsactiviteit aan de Tweede Maasvlakte
17	_Kinderdijk een belangrijke trekpleister voor de regio
18	_RDM Campus
19	_Kunstwerk Alex da Silva
19	_Rotterdam Unlimited, Zomercarnaval
22	_Bouwkeet, een werkplaats in de wijk Bospolder
23	_Historische foto's

Credits

Gerhard van Roon/Kunst en Vliegwerk RP
Eric Fecken
Gerhard van Roon/Kunst en Vliegwerk RP
Jan Bos
Marc Heeman
Fred Ernst
Hofbogen B.V.
Iris van den Broek
Iris van den Broek
Esther Kokmeijer
Merin de Does
Cees van de Wal
Bas Czerwinski
Fleur Beerthuis
Frank Hanswijk
Marc Heeman
Istock
Istock
VVV Barendrecht
Claire Droppert
Max Dereta (collectie BKOR)
Peter Schmidt
Hester Blankestijn
Gemeentearchief Rotterdam

Pagina Foto

25	_RDM Makerspace
26	_Dansgroep Willem de Kooning Academie
28	_Stadspark Hofbogen
29	_Mondiaal knooppunt
29	_Smog Free Project van Daan Roosegaarde
30	_Kop van Zuid
32	_Scapinoballet_Henry
34, 45	_Het HipHopHuis
36	_Energiehuis productiehuis in de Drechtsteden
36	_Kunstwerk Helweg & Ruben La Cruz
36	_Het HipHopHuis
36	_Maaspodium
36	_Zomercarnaval Battle Of Drums
36	_Kunstenplatform Roodkapje
37	_SKVR
38	_‘De Toren van Babel’
40	_Bouw van Depot
41	_Zomerhofkwartier
42	_Club Imagine
44	_Performancecollectief Urland
44	_Kunstenaar Astro
46	_Kunstwerk Worldwide Westside
48, 50	_Cultuureducatie Museum Boijmans Van Beuningen
51	_Podium Islemunda
51	_IFFR (Internationaal Filmfestival Rotterdam)
51	_Roodkapje
52	_Energiehuis Dordrecht
53	_Wonderful world of worm
53	_Worm
54	_Luxor by night
55	_Circustheater
56	_Spoken word festival 010 Says it all
56	_North Sea Jazz Festival
56	_IFFR
57	_Freerunnen
58	_Energiehuis Dordrecht
58	_Scapinoballet_Henry
58	_Internationale hogeschool Codarts
58	_Pow wow festival
58	_Feest in Maas Theater en dans
58	_Foto pitich Theater Walhalla
59	_Theater Zuidplein
60	_Hefpark
62	_Fontein op het Dakpark
63	_Schouwburg Kunstmin Dordrecht
63	_Dordrechts Museum
63	_Kunstenpand ‘Hart van Zuid’
64	_Red Apple
64	_Kunstwerk Kees Timmer, Zonder Titel (1964)
64	_Schieblock
65	_Queen Elisabeth
66	_De Kubuswoningen ontworpen door Piet Blom.
68	_De SS Rotterdam aan het Katendrechtse Hoofd
68	_Havengezicht Dordrecht
70	_Kinderen in Museum Boijmans Van Beuningen
72	_Wilhelminapier

Credits

Claire Droppert
Wim de Kam
Hofbogen B.V.
Istock
Studio Roosegaarde
Iris van den Broek
Joris-Jan Bos
Fred Ernst
Bas Czerwinski
Otto Snoek (collectie BKOR)
Ferdows Faghir
Maas Theater en Dans
Joni Israeli
Roxette Capriles
Gaby Jongenelen
Collectie van Museum Boijmans Van Beuningen
Guido Pijper
Iris van den Broek
Salih Kilic
Collectie Theater Rotterdam
Guido Pijper
Iris van den Broek
Aad Hoogendoorn
Podium Islemunda
Bas Czerwinski
Kunstenplatform Roodkapje
Tom Croes
Iris van den Broek
Marc Heeman
Rob ‘t Hart
Bas Czerwinski
Fleur Beerthuis
North Sea Jazz Festival
Sophia van den Hoek
Vincent van Dordrecht
Energiehuis Dordrecht
Joris Jan Bos
Marcel van Oostrom
Fleur beerthuis
Nichon Glerum
Salih Kilic
Hans Hordijk
Hester Blankestijn
Iris van den Broek
Ton de Bruin
Gemeente Dordrecht
DeZwarteHond
Ossip van Duivenbode
Vincent Petit (collectie BKOR)
Iris van den Broek
Iris van den Broek
Iris van den Broek
Iris van den Broek
Gemeente Dordrecht
Fred Ernst
500watt

Bijlage 1

Overzicht gesprekspartners

AGENDACOMMISSIE DIRECTEUREN OVERLEG (DO)

North Sea Round Town	Michelle Wilderom
Voorzitter DO	Ocker van Munster
Cultuur Concreet	Marjan van Gerwen
Dansateliers	Kristin de Groot
WORM	Jan Pier Brands
Scapino Ballet Rotterdam	Erik Pals

MAKERS

This is Bouw	Laura Fernière Eléonora Delisse Leal van Herwaarden
Concrete Blossom	Malique Mohamud Ebami Ton Jelena Barisic
Islemunda	Stefanie Vermeieren Jos Vijverberg Izzy Ramos Elten Kiene

BIS

Nederlands Fotomuseum	Saskia Cornelissen
Rotterdams Philharmonisch Orkest	Olof Croon
Witte de With	Yoei Meessen Sofia Hernandez
Theater Rotterdam	Walter Ligthart Ellen Walraven
MaasTD	Monique Merxx
Scapino Ballet Rotterdam	Bernadette Stokvis Erik Pals

CULTUUREDUCATIE EN -PARTICIPATIE

Nederlands Fotomuseum	Ruud Visschedijk
Cultuur Concreet/Cultuurscouts	Menno Rosier
Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam - KCR	Anne Marie Backes
LantarenVenster	Pepijn Kuyper
Passionate Bulkboek	Giel van Strien
Theater Hofplein	Caroline Pietermaat Ellen Walraven
Witte de With	Yoei Meessen
Codarts	Marion Schiffers

TALENTONTWIKKELING

Dansateliers	Kristin de Groot
Conny Janssen Danst	Conny Janssen
Popunie	Martin Scheijgrond
Epitome Entertainment	Henca Maduro
Showroom MAMA	Nathalie Hartjes (schriftelijk)

Theater Rotterdam

Ellen Walraven
Marlou Stolk
Dave Schwab
Petter van Raalte

Roots en Routes**LEEFOMGEVING**

Belasting & Douane
Museum Rotterdam
De Nieuwe Lichting
Het Nieuwe Instituut
IABR
LP2
Maritiem Museum Rotterdam
Stadsarchief Rotterdam
Theater Rotterdam

Frans Fox

Martine Verwaaijen
Guus Beumer
George Brugmans
Gérard Steenbergen
Bert Boer
Jantje Steenhuis
Walter Lighthart
Souad Mokhtari
Barbara Luns
Marjan van Gerwen
Michelle Wilderom

AIR Foundation
Cultuur Concreet
North Sea Round Town

INTERNATIONALISERING

Doelenensemble
Operadagen Rotterdam
Watch that Sound
AIR Foundation
International Film Festival Rotterdam - IFFR
Witte de With
Roots en Routes
Sinfonia Rotterdam
Verhalenhuis Belvédère

Maarten van Veen
Nico Schaafsma
Jacques van de Veerdonk
Bas van der Pol
Bero Beyer
Sofia Hernandez
Petter van Raalte
Conrad van Alphen
Chris de Jong

VERNIEUWING

Epitome Entertainment
Het Nieuwe Instituut
Jazz International Rotterdam
Maas theater en dans
Museum Rotterdam
Roodkapje
Showroom MAMA
Studio de Bakkerij
Theater Zuidplein

Henca Maduro
Adriana Strating
Sophie Blussé (schriftelijk)
Bernadette Stokvis
Vera Korsten
Nadïja Broekhart
Nathalie Hartjes (schriftelijk)
Maarten Bakker
Emmelen Matthijssse

CONSULTATIE

Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur
Rotterdam Festivals
Provincie Zuid-Holland

Rento Zoutman, namens vijf leden
Johan Moerman
Diana Vermeulen

Bijlage 2

Indicatief overzicht van culturele voorzieningen in de regio

BARENDRECHT

Naam	Soort	Website
Cultuur lokaal	centrum voor de kunsten	www.cultuurlocaal.nl
De Beuk	podium	www.beukonline.nl
Het Kruispunt	theater	www.theaterhetkruispunt.nl
Kunstcreatief Barendrecht	centrum voor de Kunsten	www.kunstcreatief.nl

CAPELLE AAN DEN IJSSEL

Naam	Soort	Website
Bibliotheek Aan den IJssel	bibliotheek	www.bibliotheekaandenijssel.nl
Capslock	podium	www.capslock.nl
Historisch museum		
Capelle aan den IJssel	museum	www.hvc-capelle.nl
Isala Theater	theater	www.isalatheater.nl
Kunstkring	vereniging beeldende kunsten	www.kunstkringcapelle.nl
SKVR Muziek	centrum voor de kunsten	www.skvr.nl/capelle

LANSINGERLAND

Naam	Soort	Website
Bibliotheek Oostland	bibliotheek	www.bibliotheekoostland.nl
Historisch museum	museum	www.ovmb.nl
Bleiswijk		
Kunstbreak	centrum voor de Kunsten	www.kunstbreak.nl
Museumhoeve Molenaar	museum	www.molenaarsoudetractoren.nl

NISSEWAARD

Naam	Soort	Website
Arcaplex	bioscoop	spijkenisse.arcaplex.nl
Bibliotheek De Boekenberg	bibliotheek	www.deboekenberg.nl
Centrum voor de kunsten	centrum voor de Kunsten	www.cvdks.nl
Nissewaard		
Theater de Stoep	theater	www.theaterdestoep.nl

SCHIEDAM

Naam

Bibliotheek Schiedam
Borrelmuseum 't Spul
De Ketelfactorij
Eurocoop
't Huis te Poort
Jenevermuseum
Museummolen De Walvisch
**Nationaal Coöperatie
Museum**
Stedelijk museum Schiedam
**Stichting Amateur
Kunstenaars Collectief
Schiedam**
Theater aan de Schie
Wenneker Cinema

Soort

bibliotheek
 museum
 tentoonstellingsruimte
 bioscoop
 podium
 museum
 museum
 museum
 museum
 centrum voor de kunsten
 theater
 filmhuis / bioscoop

Website

www.debibliotheekschiedam.nl
www.tspul.nl
www.deketelfactory.nl
www.eurocoop.nl/schiedam
www.thuistepoort.nl
www.jenevermuseum.nl
www.deschiedamsemolens.nl
www.cooperatie-museum.nl

www.stedelijkmuseumschiedam.nl
www.stichtingakcs.nl

www.theateraandeschie.nl
www.wenneker cinema.nl

VLAARDINGEN

Naam

Bibliotheek Vlaardingen
Filmtheater Het Zeepaard
Kade40
KOFA
Kroepoekfabriek
Museum Vlaardingen
**Muziekinformatie- en
documentatiecentrum**
Ton Stolk
Stadsgehoorzaal Vlaardingen
Streekmuseum Jan Anderson
Trias
Vue Vlaardingen

Soort

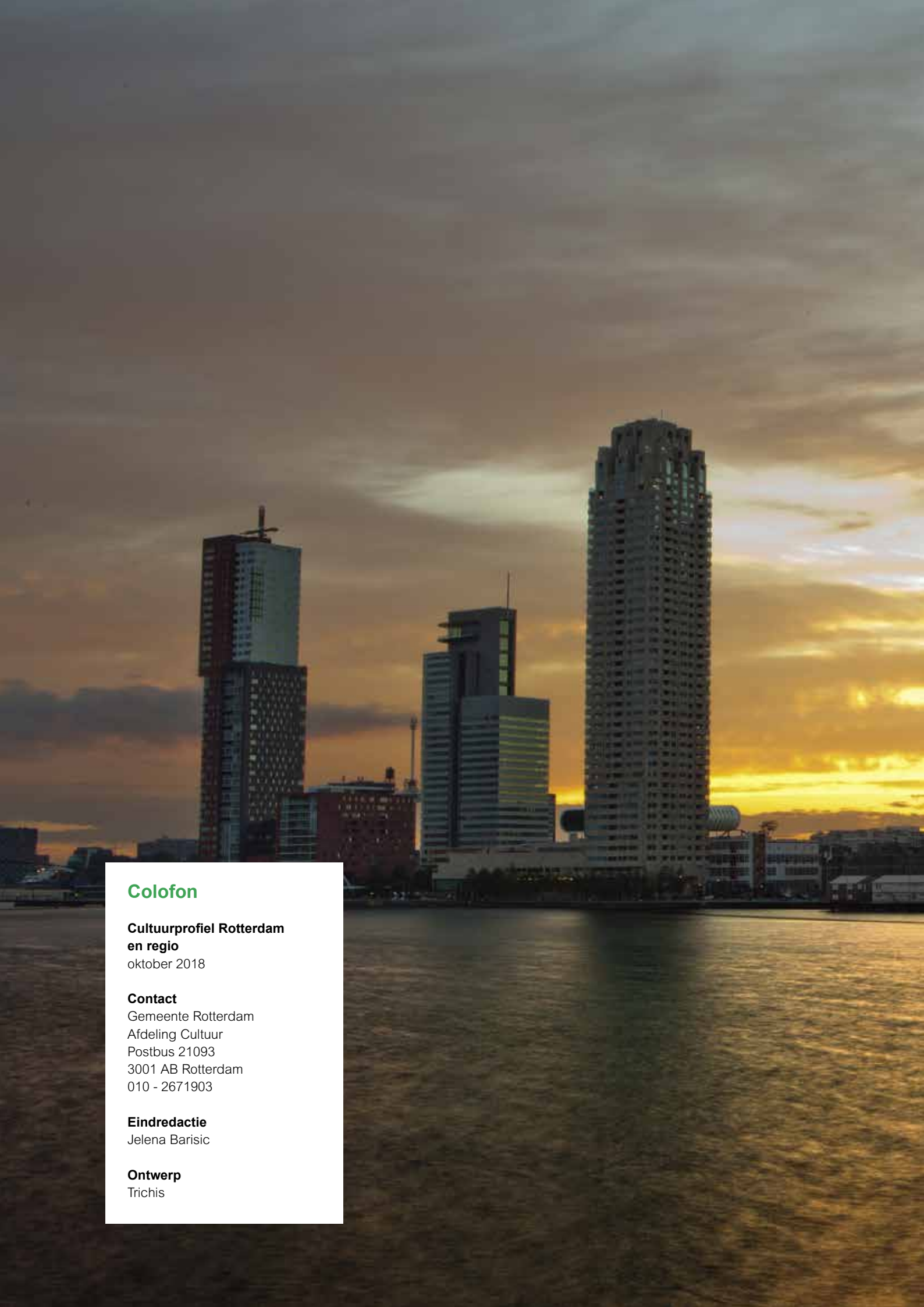
bibliotheek
 filmhuis
 centrum voor de Kunsten
 podium
 podium
 museum
 museum
 theater
 museum
 centrum voor de kunsten
 bioscoop

Website

www.bibliotheek.vlaardingen.nl
www.hetzeepaard.nl
www.kade40.nl
www.facebook.com/KofaVlaardingen
www.kroepoekfabriek.nl
www.museumvlaardingen.nl
www.tonstolk.nl

www.stadsgehoorzaal.nl
www.jananderson.nl
www.stichting-trias.nl
www.vuecinemas.nl/vue-cinemas/vlaardingen

Bron: google search

Colofon

Cultuurprofiel Rotterdam en regio

oktober 2018

Contact

Gemeente Rotterdam
Afdeling Cultuur
Postbus 21093
3001 AB Rotterdam
010 - 2671903

Eindredactie

Jelena Barisic

Ontwerp

Trichis

Gemeente Rotterdam